

**ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΝΟΜΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ**

ΘΕΜΑ:

ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ

1944-1974

Συνταγματικό Δίκαιο

Καθηγητής: Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος

Αθήνα 2010

Σταυρούλα Τουλιάτου
Αριθμός Μητρώου: 1340200900361

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
Συνοτομογραφίες	5
Πρόλογος	7
Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ	
I. Έννοια και σημασία της κυβέρνησης	9
II. Σύνθεση και οργάνωση της κυβέρνησης	11
III. Διορισμός και παύση της κυβέρνησης	12
Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ	
I. Από την απελευθέρωση στο Σύνταγμα του 1952 (1944-1951)	13
II. Η μεταπολεμική περίοδος της ανασυγκρότησης (1952-1967)	26
III. Η στρατιωτική δικτατορία (1967-1974)	37
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ	43
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	
Στην ελληνική γλώσσα	45
Στην αγγλική γλώσσα	47
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	49

Συντομογραφίες

Α.Κ

Αστικός Κώδικας

⇒

α.ν.

αναγκαστικός νόμος

⇒

Ε.Α.Κ.

Ένωση Αγροτικών Κομμάτων

⇒

Ε.Δ.Α

Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά

⇒

Ε.Κ.

Ένωση Κέντρου

⇒

Ε.Λ.Α.Σ Εθνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός

⇒

Ε.Π.Ε Εθνική Πολιτική Ένωση

⇒

Ε.Π.Ε.Κ. Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου

⇒

Ε.Ρ.Ε. Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση

⇒

Η.Π.Α. Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

⇒

Η.Π.Ε. Ηνωμένη Παράταξη Εθνικοφρόνων

⇒

Κ.Κ.Ε. Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος

⇒

ν.δ. νομικό διάταγμα

⇒

ό.π. όπως προηγουμένως

⇒

Π.Δ. Προεδρικό Διάταγμα

⇒

Π.Ε.Ε.Α

Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης

⇒

σελ.

σελίδα

⇒

σ.π.

συντακτική πράξη

⇒

τομ.

τόμος

⇒

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η κεντρική σημασία ενός φαινομένου της σύγχρονης κοινωνικής ζωής, όπως η κυβέρνηση, στο πλαίσιο μάλιστα μιας παράδοσης όπου ο ρόλος του κράτους ήταν πάντοτε πρωταγωνιστικός, καταδεικνύει την αναγκαιότητα της επιστημονικής του μελέτης.

Δεδομένης της σπουδαιότητας των οργανωτικών παραμέτρων και της μεταβλητότητας του κυβερνητικού φαινομένου, αντικείμενο της εργασίας αυτής δεν είναι η είσοδος στη σφαίρα του επιστητού του θεσμού της κυβέρνησης, αλλά η καταγραφή των εναλλαγών στη διακυβέρνηση της χώρας, κατά την εξαιρετικά δύσκολη περίοδο 1944-1974.

Το πρόβλημα της δυσκυβερνησίας ενός σύνθετου πολιτικού συστήματος, λειτουργώντας ως απότοκο της παρούσας και εκτενούς διαπλοκής μεταξύ του οικονομικού, πολιτικού και κοινωνικού στοιχείου στο εγχώριο και στο διεθνές πεδίο, υπήρξε η αιτία της συνεχούς εναλλαγής κυβερνήσεων κατά το διάστημα 1944-1974.

Προτού, ωστόσο, προβούμε στην τεκμηριωμένη επισκόπηση της μεταπολεμικής πολιτικής ιστορίας, κρίσιμη κρίνεται η αναφορά στα στοιχεία που συντελούν στη δημιουργία των όρων συνοχής, οργάνωσης και διοίκησης της Κυβέρνησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ

Ι. Έννοια και σημασία της κυβέρνησης

1. Στο πλαίσιο του κοινοβουλευτικού συστήματος, η Κυβέρνηση είναι το όργανο που κατευθύνει τη γενική πολιτική της χώρας (politisches Führungsorgan). Από κοινού με τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας (άρθρο 26 παρ. 2), βρίσκεται επικεφαλής της εκτελεστικής εξουσίας, έχει αυτοτελές δικαίωμα νομοθετικής πρωτοβουλίας και υλοποιεί την πολιτική απόφαση του Εκλογικού Σώματος με την ανάπτυξη και εφαρμογή μιας συγκεκριμένης πολιτικής.

2. Η Κυβέρνηση βρίσκεται σε άμεση και μόνη εξάρτηση με την εμπιστοσύνη της Βουλής. Η πληροφορία αυτή, αν και δεδομένη, καθίσταται ιδιαίτερα σημαντική, αν ληφθεί υπόψη το άρθρο 38 παρ. 2 του Συντάγματος του 1975 που καταργήθηκε με την Αναθεώρηση του 1986. Σύμφωνα με αυτό, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας ήταν σε θέση να παύσει την Κυβέρνηση, έστω κι αν αυτή απολάμβανε της εμπιστοσύνης της Βουλής, με απλή -ούτε καν σύμφωνη- γνώμη του «Συμβουλίου της Δημοκρατίας».

3. Το Σύνταγμα περιλαμβάνει αυτοτελές τμήμα για την Κυβέρνηση.¹ Σχετικές, όμως, διατάξεις περιέχονται και σε άλλα κεφάλαια: κυρίως στο άρθρο 37 (διορισμός Πρωθυπουργού και Κυβέρνησης), στο άρθρο 38 (απαλλαγή Κυβέρνησης από τα καθήκοντά της), στο άρθρο 73 (νομοθετικές αρμοδιότητες Κυβέρνησης), στο άρθρο 48 (συμμετοχή του Πρωθυπουργού ή της Κυβέρνησης στην έκδοση διατάγματος για την κατάσταση πολιορκίας) κ.λπ. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι βρίσκεται επικεφαλής της εκτελεστικής λειτουργίας, έχει δικαίωμα νομοθετικής πρωτοβουλίας και υλοποιεί την πολιτική απόφαση του εκλογικού σώματος με την εφαρμογή μιας συγκεκριμένης πολιτικής.

4. Η Κυβέρνηση ως νομική έννοια, πρωτοεμφανίζεται στο Σύνταγμα του 1927 και από τότε αποτελεί σταθερά περιεχόμενο των ελλη-

¹ Βλ. τμήμα Δ, άρθρα 81-86.

νικών συνταγματικών κειμένων. Η ανάδειξη της Κυβέρνησης στο σημαντικότερο όργανο του κοινοβουλευτικού συστήματος, καθώς και τα ιδιαίτερα σημαντικά ζητήματα που αναδείχθηκαν από την ελληνική και διεθνή εξέλιξη των τελευταίων δεκαετιών, επέβαλαν, στο πλαίσιο του τόμου αυτού, τη σύντομη αναφορά στην οργάνωση, την εσωτερική λειτουργία και την παύση της.

II. Σύνθεση και οργάνωση της Κυβέρνησης

1. Κατά το άρθρο 81 §1 του Συντάγματος, την Κυβέρνηση αποτε-

λεί το Υπουργικό Συμβούλιο, που απαρτίζεται από τον Πρωθυπουργό και τους Υπουργούς. Όπως προκύπτει από το άρθρο αυτό, οι όροι «κυβέρνηση» και «υπουργικό συμβούλιο» που χρησιμοποιούνται εναλλακτικά, ταυτίζονται κατά περιεχόμενο, υπονοώντας το άμεσο συλλογικό όργανο,² το οποίο συγκροτείται τουλάχιστον από τον Πρωθυπουργό και τους Υπουργούς.

2. Οι τελευταίοι αναλαμβάνουν, κατά κανόνα, την ευθύνη για συγκεκριμένο τομέα κρατικής δράσης. Αξίζει να σημειωθεί πως το ισχύον Σύνταγμα, σε αντίθεση με κάποια προϊσχύσαντα, π.χ. τα επαναστατικά Συντάγματα της Επιδάουρου, του Άστρους και της Τροιζήνας,³ δεν προκαθορίζει ούτε πόσα, ούτε ποια θα είναι τα υπουργεία, αφήνοντας το ζήτημα στον κοινό νομοθέτη.⁴

3. Σύμφωνα με το άρθρο 1 του θεσμικού Ν. 1558/1985, το Υπουργικό Συμβούλιο αποτελείται από τον Πρωθυπουργό, τους Αντιπροέδρους, τους Υπουργούς (στους οποίους περιλαμβάνονται οι αναπληρωτές Υπουργοί και οι Υπουργοί χωρίς χαρτοφυλάκιο), καθώς και τους Υπουργούς Επικρατείας (άρθρο 79 του Ν. 1943/91).⁵

² Πρβλ. Α. ΛΟΒΕΡΔΟΥ, *Κυβέρνηση. Συλλογική λειτουργία και πολιτική ευθύνη*, Εκδόσεις 1991.

³ Βλ. Ν. ΚΑΛΤΣΟΓΙΑ-ΤΟΥΡΝΑΒΙΤΗ, *Το Σύνταγμα του 1975/1980/2001, 2002*, σελ. 262-263.

⁴ Κώστας Χ. Χρυσόγονος, *Συνταγματικό Δίκαιο*, εκδόσεις ΑΝΤ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, ΑΘΗΝΑ-ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: «Αν και ορισμένες διατάξεις αναφέρονται σε αρμοδιότητες συγκεκριμένων υπουργών, π.χ. Δικαιοσύνης (άρθρο 47 §1), Οικονομικών (άρθρο 73 §2) και Συντονισμού (άρθρο 73 §5), τούτο δε σημαίνει ότι ο κοινός νομοθέτης οφείλει οπωσδήποτε να διατηρήσει αυτοτελή και ανέπαφα τα υπουργεία αυτά», σελ. 536.

⁵ βλ. Δημήτρης Θ. Τσάτσος, «Συνταγματικό Δίκαιο», τόμος Β', *Η Οργάνωση και η λειτουργία της πολιτείας*, εκδόσεις ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΟΥΛΑ, Αθήνα-Κομοτηνή 1992, §15 *Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ*, σελ. 264: «Τα άρθρα 1, 22 και 23 του Ν. 1558/1985 ρυθμίζουν τη σύνθεση του Υπουργικού Συμβουλίου. Σήμερα, τα

III. Διορισμός και παύση της κυβέρνησης

1. Ο διορισμός και η παύση της Κυβέρνησης είναι οι δύο πράξεις του αρμοδίου, κατά το Σύνταγμα, κρατικού οργάνου που πιστοποιούν ή/και καθορίζουν αντίστοιχα την έναρξη και τη λήξη της θητείας της.

2. Συγκεκριμένα, στο κοινοβουλευτικό σύστημα, η Κυβέρνηση που διορίζει και παύει ο ισόβιος και κληρονομικός ανώτατος άρχοντας ή ο αιρετός αρχηγός του κράτους, εξαρτάται από την εμπιστοσύνη της Βουλής.⁶

3. Η κυβέρνηση ορίζεται και αντικαθίσταται έμμεσα⁷ αλλά ουσιαστικά από το λαό, διαμέσου της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας, στο βαθμό, βεβαίως, που η τελευταία εκφράζει τη θέλησή του. Ο αρχηγός του κράτους περιορίζεται έτσι, όταν ασκεί τη σχετική αρμοδιότητα, στη διεκπεραίωση αυτής της θελήσεως και σε πιο σπάνιες περιπτώσεις στην εναρμόνιση των θελήσεων εκλογικού σώματος και λαϊκής αντιπροσωπείας.

Υπουργεία είναι, κατά σειρά προβαδίσματος, τα εξής: 1) Προεδρίας της Κυβέρνησης 2) Εσωτερικών 3) Εξωτερικών 4) Εθνικής Άμυνας 5) Εθνικής Οικονομίας 6) Υγείας, Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων 7) Δικαιοσύνης 8) Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων 9) Πολιτισμού 10) Τουρισμού 11) Οικονομικών 12) Δημόσιας Τάξης 13) Μακεδονίας-Θράκης 14) Αιγαίου 15) Γεωργίας 16) Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων 17) Εργασίας 18) Βιομηχανίας, Ενέργειας και Τεχνολογίας 19) Εμπορίου 20) Μεταφορών και Επικοινωνιών 21) Εμπορικής Ναυτιλίας. Ο Ν. 1558/1985 έχει ειδικές ρυθμίσεις για τις θέσεις των άλλων μελών της Κυβέρνησης και των Υφυπουργών (βλ. άρθρο 22 Ν. 1558/1985), ενώ την ιεράρχηση των μελών της Κυβέρνησης και των Υφυπουργών ρυθμίζει το άρθρο 21 ως εξής: Πρωθυπουργός, Αντιπρόεδρος Κυβέρνησης, Υπουργοί, αναπληρωτές Υπουργοί, Υπουργοί χωρίς χαρτοφυλάκιο, Υφυπουργοί.

⁶ Για το διορισμό και την παύση της κυβέρνησης υπό το Σύνταγμα 1952, βλ. εκτενώς Αρ. Μάνεσης «Αι Εγγυήσεις τηρήσεως του Συντάγματος», τόμος II, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1965, σελ. 417.

⁷ Για τις ασυμβίβαστες προς το κοινοβουλευτικό σύστημα προτάσεις που αφορούν την άμεση εκλογή του πρωθυπουργού από το Λαό βλ. Κ. ΖΗΛΕΜΕΝΟΣ, *Ο πρωθυπουργός*, σελ. 53 υποσ. 2, και Χ. Α-ΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Ανατομία μονίμου ακυβερνησίας*, σελ. 58. Στη Δ' Αναθεωρητική Βουλή είχε προταθεί η εκλογή του πρωθυπουργού από το Λαό και η μεταβολή της νομικής του θέσης. Βλ. κριτική της προτάσεως αυτής σε Β. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Γενική εισήγησις επί της αναθεωρήσεως του Συντάγματος προς τη Δ' Αναθεωρητικήν Βουλήν* (1948), σελ. 35.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ

I. Από την απελευθέρωση στο Σύνταγμα του 1952 (1944-1951)

Κυβέρνηση Σοφ. Βενιζέλου

Λίγο πριν τη λήξη της τετράχρονης γερμανικής κατοχής, με πρόσκληση της «Κεντρικής Επιτροπής του Εθνικοαπελευθερωτικού Μετώπου», ιδρύεται η Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (Π.Ε.Ε.Α). Η επιτροπή αυτή, που απαρτίζεται κυρίως από κομμουνιστές, ζητά την κατάργηση της Κυβερνήσεως του Εμ. Τσουδερού, την οποία οι Σύμμαχοι αναγνωρίζουν.⁸ Έτσι, κάτω από την πίεση της Π.Ε.Ε.Α., αλλά και του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, που έχουν την αυτοδύναμη εξουσία των αντάρτικων οργανώσεων, η κυβέρνηση Τσουδερού παραιτείται.

Στις 14 Απριλίου ο Σοφοκλής Βενιζέλος αναλαμβάνει το σχηματισμό νέας κυβέρνησης και, χάρη στο κύρος του ονόματός του, καταστέλλει με όπλα το κίνημα.

Κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου

Τον Βενιζέλο διαδέχθηκε λίγο πριν τα τέλη Απριλίου 1944 ο Γεώργιος Παπανδρέου, ο οποίος εμφανίστηκε σαν «από μηχανής θεός» σε μια κρίσιμη για την εθνική ενότητα στιγμή.

Στο Συνέδριο του Λιβάνου (17 Απριλίου 1944), στο οποίο συμμετείχαν εκπρόσωποι όλων των πολιτικών παρατάξεων και επαναστατικών οργανώσεων, συνήφθηκε ομόφωνα μια, όπως φάνηκε εκ των υστέρων, απατηλή εθνική συμφωνία, το «Εθνικόν Συμβόλαιον». Το Συμβόλαιο του Λιβάνου προέβλεπε ότι μετά την απελευθέρωση, ο ελληνικός λαός

⁸ Όταν ιδρύεται η Π.Ε.Ε.Α, εκρήγνυται κίνημα στον ελληνικό στρατό και στόλο της Μέσης Ανατολής από αποτάκτους του '35, που έχουν επαναφερθεί στην υπηρεσία. Οι κινηματίες ζητούν τον άμεσο σχηματισμό Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας στο Εξωτερικό, σύμφωνα με τις υποδείξεις της Κυβερνήσεως.

θα «αποφασίση κυριάρχως και δια το πολίτευμα και δια το κοινωνικόν καθεστώς και δια την Κυβέρνησιν της αρεσκείας του».⁹

Ο Γ. Παπανδρέου, φτάνοντας στην Ελλάδα, απηύθυνε διάγγελμα¹⁰ προς τον ελληνικό λαό, ζητώντας την παύση της εμφύλιας διαμάχης και την υποταγή των ενόπλων στις διαταγές της κυβερνήσεως, όπως είχε συμφωνηθεί στη συνάντηση της Καζέρτας.¹¹

Στις 18 Οκτωβρίου -πέντε μέρες μετά την απομάκρυνση των Γερμανών- σχηματίζεται η κυβέρνηση Εθνικής Ενώσεως στην Αθήνα, στην οποία συμμετείχαν έξι υπουργοί προερχόμενοι από το ΕΑΜ, οι οποίοι όμως παραιτήθηκαν στις 2 Δεκεμβρίου.

Συγκεκριμένα, όταν η Κυβέρνηση αποφασίζει την αποστράτευση του Ε.Λ.Α.Σ. και των άλλων οργανώσεων, τη διάλυσή τους και την παράδοση του οπλισμού τους, οι υπουργοί του Ε.Α.Μ παραιτούνται και ο Ε.Λ.Α.Σ επιχειρεί να καταλάβει την εξουσία με τα όπλα.

Το Δεκέμβριο του 1944, οι αγγλικές δυνάμεις παίρνουν ενεργό μέρος στις ένοπλες συγκρούσεις (Δεκεμβριανά¹²), που ήταν η απαρχή της εμφύλιας συρράξεως που έμελλε να κλονίσει σοβαρά και τη χώρα και την προσπάθεια αποκατάστασης των δημοκρατικών θεσμών.

⁹ Βλ. Κ.Σ.Ι., τόμ. Β, σελ. 590 και επιπλέον ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ *Ιστορικά Δοκίμια*, σελ. 239, Παντελή, Κουτσομπίνα, Γεροζήση, *Κείμενα Συνταγματικής Ιστορίας*, 2^{ος} τόμος, εκδ. ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, ΑΘΗΝΑ-ΚΟΜΟΤΗΝΗ 1993, σελ. 588-592.

¹⁰ Το διάγγελμα του πρωθυπουργού της Κυβερνήσεως Εθνικής Ενώσεως δημοσιεύτηκε στο πρώτο, μετά την απελευθέρωση, φύλλο της Εφημερίδος της Κυβερνήσεως, με το οποίο αρχίζει και νέα αρίθμηση ως ένδειξη της αποκαταστάσεως της εθνικής κυριαρχίας.

¹¹ Κατά το Σύμφωνο της Καζέρτας, που υπεγράφη στην ομώνυμη πόλη της Ιταλίας, από τον Παπανδρέου και τους εκπροσώπους των επαναστατικών οργανώσεων στρατηγούς Σαράφη (ΕΛΑΣ) και Ζέρβα (ΕΔΕΣ) στις 26/9/1944, «όλαι αι ανταρτικά δυνάμεις αι δρώσαι εν Ελλάδι τίθενται υπό τας διαταγάς της Ελληνικής Κυβερνήσεως Εθνικής Ενότητος», η οποία και τις έθετε ευθύς αμέσως κάτω από τη γενική διοίκηση του αρχηγού των συμμαχικών δυνάμεων στην Ελλάδα Βρετανού στρατηγού Σκόμπι. Βλ. Παντελή, Κουτσομπίνα, Γεροζήση, *Κείμενα Συνταγματικής Ιστορίας*, 2^{ος} τόμ. σελ. 592.

¹² Για τα γεγονότα αυτά, που άφησαν στο πέρασμά τους εκατοντάδες νεκρούς και τραυματίες, βλ. Τσουκαλάς, *Η Ελληνική Τραγωδία*, ό.π. σελ. 79 και Αγγελόπουλος, *Από την Κατοχή στον Εμφύλιο*, σελ. 152 και Κ. Καραγιώργης-Γυφτοδήμος, *Τα Δεκεμβριανά*, 2^η έκδοση, Αθήνα 1975.

Τελικά, μετά την έλευση του Τσώρτσιλ στην Αθήνα, παραμονές Χριστουγέννων του 1944, η έκρυθμη κατάσταση που επικρατούσε οδήγησε την αγγλική κυβέρνηση να συμμορφωθεί προς τις συστάσεις των Σκόμπι και Λίπερ για το διορισμό του αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού, ως αντιβασιλέα.¹³

Κυβέρνηση Νικολάου Πλαστήρα

Τον Γ. Παπανδρέου, που αναγκάστηκε να παραιτηθεί κάτω από το βάρος και την πίεση των γεγονότων, διαδέχθηκε με το ξεκίνημα της νέας χρονιάς (1945) ο βετεράνος αρχηγός της επανάστασης του 1922 Ν. Πλαστήρας. Στις 3 Ιανουαρίου 1945 σχηματίζεται η κυβέρνηση Πλαστήρα και ο «μαύρος καβαλάρης» του 1922 επιβάλλει με το κύρος του την τάξη στις «κόκκινες» προσφυγικές συνοικίες.

Στις αρχές Ιανουαρίου του 1945 συνομολογείται ανακωχή μεταξύ των αντιμαχομένων και ο Πλαστήρας καταφέρνει να συνάψει τη *Συμφωνία της Βάρκιζας* πριν από τα μέσα Φεβρουαρίου. Κατά τη συμφωνία αυτή, οι στρατιωτικές δυνάμεις του Ε.Λ.Α.Σ θα αποπλίζονταν και στα μέλη τους θα δινόταν αμνηστία για τα πολιτικά αδικήματα που είχαν διαπράξει εντός των τελευταίων δύο μηνών.¹⁴

Παρά το ότι η κυβέρνηση Πλαστήρα συνήψε με το Ε.Α.Μ τη *Συμφωνία της Βάρκιζας*, δεν κατάφερε να επιτύχει την ομαλή μετάβαση από τις έριδες των αντιμαχομένων πλευρών προς μια συνεπή πολιτική και ειρηνική διευθέτηση των διαφορών. Έτσι, στις αρχές Απριλίου 1945 ο Ν. Πλαστήρας αναγκάζεται σε παραίτηση.

¹³ Βλ. Ν. 80/13-12-1944 «περί αντιβασιλείας κατά την αποδημίαν του Βασιλέως»: «Ἡμεῖς Γεώργιος Β΄ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων ἐξετάσαντες κατὰ βάθος τὴν τρομερὰν κατάστασιν εἰς ἣν περιέστη ὁ προσφιλέης Ἡμῶν λαός ἐν μέσῳ περιστάσεων ἀνευ προηγουμένου καὶ ανεξελέγκτων, ὄντες δὲ ἀποφασισμένοι νὰ μὴ επιστρέψωμεν εἰς Ἑλλάδα ἐκτός εἰς κληθῶμεν δι' ἐλευθέρως καὶ εἰλικρινούς ἐκδηλώσεως τῆς ἐθνικῆς θελήσεως... διορίζομεν ὑμᾶς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν διὰ τῆς παρουσίας δηλώσεως Ἀντιβασιλέα...».

¹⁴ Βλ. Αντώνης Μακροδημήτρης, *Οἱ Πρωθυπουργοὶ τῆς Ἑλλάδος 1828-1997*, Ἐκδ. Ἰ. Σιδέρης, σελ. 177-179.

Υπηρεσιακή Κυβέρνηση Πέτρου Βούλγαρη

Μετά την παραίτηση της κυβέρνησης Πλαστήρα (8 Απριλίου 1945), αναλαμβάνει το σχηματισμό νέας κυβέρνησης -υπηρεσιακής, μη πολιτικής- ο ναύαρχος Πέτρος Βούλγαρης.

Όμως, κι αυτή η κυβέρνηση δεν κατόρθωσε να διατηρηθεί πέρα από τα μέσα Οκτωβρίου, μιας και η ύστερα από υπόδειξη των Συμμάχων απόφαση της Κυβέρνησης να προταθούν εκλογές και όχι δημοψήφισμα (όπως προβλεπόταν στη *Συμφωνία της Βάρκιζας*), προκάλεσε έντονες διαμαρτυρίες εκ μέρους της Βασιλικής πλευράς. Η αντιστροφή της ακολουθίας μεταξύ δημοψηφίσματος και εκλογών, αν και ευνοούσε την αντιμοναρχική πλευρά, προβαλλόταν ως η αναγκαία λύση συμβιβασμού μετά την αναπότρεπτη και αδιαμφισβήτητη παρουσία των Βρετανών στην Ελλάδα.¹⁵

Στις 11 Αυγούστου 1945, η κυβέρνηση Βούλγαρη ανασχηματίζεται και στις 17 Οκτωβρίου του ίδιου έτους παραιτείται.

Κυβέρνηση Δαμασκηνού

Ύστερα από την παραίτηση του Π. Βούλγαρη, σχηματίστηκε μία ακόμα προσωρινή μεταβατική κυβέρνηση, υπό την προεδρία του εκτελούντος χρέη αντιβασιλέως Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού. Η βραχύβια αυτή κυβέρνηση, μη ξεπερνώντας σε διάρκεια τις δεκαπέντε ημέρες, διατηρήθηκε ως τα τέλη Οκτωβρίου.

Κυβέρνηση Π. Κανελλόπουλου

Την κυβέρνηση Δαμασκηνού, αντικατέστησε η κυβέρνηση του Παναγιώτη Κανελλόπουλου, ο οποίος αναλάμβανε για πρώτη φορά στην πολιτική

¹⁵ Βλ. Μαρκεζίνης, *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος*, τόμ. 2^{ος}, Αθήνα 1967, σελ. 140, 156.

του σταδιοδρομία «χρέη» πρωθυπουργού.¹⁶ Ωστόσο, μέσα σε ένα εικοσαήμερο, η κυβέρνηση Π. Κανελλόπουλου παραιτείται, όταν ο Δαμασκηνός εξεδήλωσε προτίμηση για το σχηματισμό μιας ευρύτερου πολιτικού φάσματος κυβέρνησης.

Κυβέρνηση Θ. Σοφούλη

Για το λόγο αυτό, η εντολή σχηματισμού κυβέρνησης δόθηκε στις 22 Νοεμβρίου του 1945 στον πρώην πρωθυπουργό Θεμιστοκλή Σοφούλη, προκειμένου να σχηματίσει την πέμπτη κατά σειρά κυβέρνηση, εντός του 1945.

Η κυβέρνηση αυτή διεξήγαγε τις πρώτες, μετά από δέκα χρόνια κοινοβουλευτικής σιωπής και συνταγματικής αταξίας, εκλογές, στις 31 Μαρτίου του 1946.¹⁷ Στις εκλογές αυτές, σε σύνολο 354 εδρών, απόλυτη πλειοψηφία (206 έδρες) έλαβε ο συνασπισμός¹⁸ Ηνωμένη Παράταξις Εθνικοφρόνων, 68 έδρες η Ε.Π.Ε, 48 το Κόμμα Φιλελευθέρων του Θ. Σοφούλη, 20 έδρες το Εθνικό Κόμμα Ελλάδος, 9 έδρες η Ένωσις Εθνικοφρόνων, 1 έδρα η Ε.Α.Κ και 2 έδρες ανεξάρτητος συνδυασμός.¹⁹

¹⁶ Η πρώτη κυβέρνηση Κανελλοπούλου θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και «κυβέρνηση φιλοσόφων», από τη στιγμή που συμμετείχαν σ' αυτήν ως υπουργοί ο Κ. Τσάτσος, ο Ι. Θεοδωρακόπουλος, καθώς και άλλοι καθηγητές Πανεπιστημίου.

¹⁷ Ο Αλιβιζάτος υπολογίζει ότι «συνολικά από το 1946 έως το 1951 και παρά τη λειτουργία του κοινοβουλίου, 536 κυβερνητικές νομοθετικές πράξεις εκδόθηκαν επίσημα, χωρίς καμιά προηγούμενη εξουσιοδότηση», ενώ με «απεριόριστη νομοθετική εξουσιοδότηση» εκδόθηκαν κατά την τριετία 1946-1949 «29 ψηφίσματα με συνταγματική ισχύ και 807 νομοθετικά διατάγματα». *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, σελ. 171 επ., 173,175.

¹⁸ Ιδιαίτερη σημασία έχει η καταγραφή του συνασπισμού της Η.Π.Ε που αποτελούταν από το Λαϊκό Κόμμα, την κεντρική διεύθυνση του οποίου είχε αναλάβει η 4μελής επιτροπή Κ. Τσαλδάρη, Ι. Θεοτόκη, Π. Μαυρομιχάλη και Στ. Στεφανόπουλου, τα κόμματα των Εθνικών Φιλελευθέρων και το Μεταρρυθμιστικό Κόμμα.

¹⁹ Βλ. Δαφνής, *Τα Ελληνικά Πολιτικά Κόμματα, 1821-1961*, Αθήνα 1964, σελ. 155, Νικολακόπουλος, *Κόμματα και Βουλευτικές Εκλογές στην Ελλάδα*, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών 1985, σελ. 162 και Διαμαντόπουλος, *Η Ελληνική Πολιτική Ζωή*, σελ. 162.

Κυβέρνηση Παναγιώτη Πουλίτσα

Μετά την άνετη πλειοψηφία τους στις εκλογές και την παραίτηση του Σοφούλη, οι ηγέτες του Λαϊκού Κόμματος έλαβαν εντολή σχηματισμού κυβέρνησης, ενόψει του πολιτειακού δημοψηφίσματος που προσδιοριζόταν για τις αρχές του προσεχούς Σεπτεμβρίου. Τελικά, σχηματίστηκε στις αρχές Απριλίου μια ιδιότυπη οικουμενική κυβέρνηση, συγκροτούμενη από τον Πρόεδρο του Συμβουλίου Επικρατείας Παναγιώτη Πουλίτσα, με την ταυτόχρονη συμμετοχή τεσσάρων ηγετών του Λαϊκού Κόμματος, τριών ηγετών των φιλελευθέρων, καθώς και των Αλεξανδρή και Γονατά.

Ωστόσο, το κυβερνητικό αυτό σχήμα υπό τον Πουλίτσα δεν ίσχυσε πέραν των δύο εβδομάδων. Κύρια αιτία της διαλύσεώς του ήταν η έντονη διαφωνία των ηγετών της Εθνικής Πολιτικής Ένωσης με τους χειρισμούς επίσπευσης του χρόνου διεξαγωγής του δημοψηφίσματος.

Κυβέρνηση Κ. Τσαλδάρη

Τη μεταβατική κυβέρνηση Πουλίτσα διαδέχθηκε στα μέσα Απριλίου (18 Απριλίου 1946), η αμιγώς πολιτική κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Τσαλδάρη, ο οποίος στο μεταξύ είχε διακριθεί σε αρχηγό του Λαϊκού Κόμματος.

Η κυβέρνηση Τσαλδάρη, με τη συμμετοχή όλων σχεδόν των πολιτικών ηγετών της Η.Π.Ε, είχε ως κύριο μέλημά της την προετοιμασία για τη διενέργεια δημοψηφίσματος για το πολιτειακό ζήτημα.²⁰

Ο εμφύλιος πόλεμος έχει αρχίσει και η ψήφος υπέρ του Γεωργίου Β΄ γίνεται σύμβολο αντιθέσεως προς το Κ.Κ.Ε («Έτσι θέλουμε και θα τον φέρουμε!»), πράγμα που φέρνει σε δύσκολη θέση τους Βενιζελικούς.

²⁰ Η Δ΄ Αναθεωρητική Βουλή «Προκηρύσσει δημοψήφισμα, δι' ου ελευθέρως θέλει να αποφανθή ο λαός περί της επανόδου της Α.Μ του Βασιλέως Γεωργίου Β΄ εις την Ελλάδα, προς αυτοπρόσωπον ανάληψιν της ασκήσεως των κατά το ισχύον Σύνταγμα αρμοδιοτήτων αυτού.-... Εν τω ψηφοδέλιω αναγράφεται ως δηλωτική της βουλήσεως του ψηφοφόρου προς πρόσκλησιν του Βασιλέως η λέξις "Βασιλεύς Γεώργιος". Τα ψηφοδέλτια της εναντίας βουλήσεως είναι λευκά» (Δ΄ ψήφισμα, Κ./Σ.Ι., τ. Β΄, σελ 685). Παρά τις διαμαρτυρίες των αντιπολιτευομένων, το δημοψήφισμα επισπεύδεται και το ερώτημα δεν αφορά επιλογή μεταξύ βασιλευμένης και αβασίλευτης δημοκρατίας.

Τελικά, το τέταρτο κατά σειρά δημοψήφισμα για την τύχη της βασιλικής δυναστείας²¹ πραγματοποιήθηκε εσπευσμένα την 1^η Σεπτεμβρίου 1946 με τη συμμετοχή και της Αριστεράς αυτή τη φορά. Το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος είναι 68,40% υπέρ της επανόδου και 31,60% εναντίον. Το γεγονός αυτό αναγκάζει τους πολιτικούς αρχηγούς Θ. Σοφούλη, Σ. Βενιζέλο και Γ. Παπανδρέου να αποδεχτούν τη νέα κατάσταση, δηλώνοντας, ωστόσο, ότι «Το Δημοψήφισμα τούτο στερείται του ηθικού κύρους της αδιαβλήτου γνησιότητας».²²

Μετά τη διενέργεια του δημοψηφίσματος και των εκλογών που πραγματοποιήθηκαν μέσα στον ίδιο χρόνο, το πολιτειακό καθεστώς της βασιλευμένης δημοκρατίας αποκαταστάθηκε και θεμελιώθηκε. Δεν κατορθώθηκε, όμως, αυτομάτως η πολυπόθητη πολιτική και κυβερνητική σταθερότητα. Αντίθετα, από τις ψήφους μεταφερθήκαμε στις σφαίρες²³ και ο «τρίτος γύρος» εμφυλίου πολέμου μόλις είχε αρχίσει.

Η κυβέρνηση Τσαλδάρη στις 2 Οκτωβρίου ανασχηματίζεται, ύστερα από την επάνοδο του Γεωργίου Β΄ και την επιστροφή του Τσαλδάρη από τη *Διάσκεψη των Παρισίων*, με την οποία τερματίστηκε ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος.²⁴

Παρά ταύτα, μετά την ενδεκάμηνη διατήρησή της στην εξουσία, η Κυβέρνηση Τσαλδάρη παραιτείται στις 24 Ιανουαρίου 1947.

²¹ Τα προηγούμενα τρία δημοψηφίσματα είχαν πραγματοποιηθεί το 1920 (οπότε το 98% του εκλογικού σώματος τάχθηκε υπέρ της επανόδου του Κωνσταντίνου Α΄), το 1924 (οπότε το 69,78% τάχθηκε υπέρ της αβασιλεύτου δημοκρατίας και το 30% κατά) και το 1935 (οπότε το 97,8% τάχθηκε υπέρ της παλινορθωσης και το 2,13% κατά).

²² Βλ. Θ. Σοφούλης, *Κ.Σ.Ι.*, τόμος Β΄, σελ. 685,

²³ Μετακίνηση «από τις ψήφους στις σφαίρες» (“from ballots to bullets”). Φράση του G.Th. Mavrokordatos, the 1946, *Election and plebiscite*, σελ. 187.

²⁴ Βλ. Αντώνης Μ. Παντελής, *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου, Συνταγματική Ιστορία και Οργάνωση του Κράτους*, 2^η έκδοση, Εκδοτικός Οίκος Λιβάνη, «Στη Διάσκεψη των Παρισίων» (Ιούλιος-Οκτώβριος 1946), με την οποία επισφραγίστηκε η λήξη του Β΄ παγκοσμίου πολέμου και σημειώθηκε η έναρξη του Ψυχρού Πολέμου, αναγνωρίστηκε και η προσάρτηση των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα, αλλά απορρίφθηκαν οι ελληνικές διεκδικήσεις για τη Βόρειο Ήπειρο και τη διαρρύθμιση της ελληνοβουλγαρικής μεθορίου. Η απόφαση για την προσάρτηση των Δωδεκανήσων επικυρώθηκε με την ελληνοϊταλική συνθήκη στις αρχές Φεβρουαρίου 1947 κι η επίσημη τελετή της ενσωμάτωσης πραγματοποιήθηκε ένα χρόνο αργότερα στις αρχές Μαρτίου 1948.»

Κυβέρνηση Δ. Μαξίμου

Σε αντικατάσταση της κυβέρνησης Τσαλδάρη, διαμορφώθηκε μια κυβέρνηση συνασπισμού του Λαϊκού Κόμματος και μιας πλευράς των φιλελευθέρων, υπό την προεδρία του Δημητρίου Μαξίμου. Σ' αυτήν την κυβέρνηση τη θέση του αντιπροέδρου, καθώς και του υπουργού Εξωτερικών κατείχε ο Κ. Τσαλδάρης.

Κατά τη διάρκεια της θητείας της κυβέρνησης Δ. Μαξίμου, αναγγέλθηκε το Δόγμα Τρούμαν (12.3.1947), για την οικονομική ενίσχυση των Η.Π.Α στην Ευρώπη, τέθηκε σε εφαρμογή το Σχέδιο Μάρσαλ και συνήφθηκε η ελληνοαμερικανική συμφωνία του Ιουνίου του 1947 για την οικονομική πολιτική και τεχνική αρωγή των Η.Π.Α απέναντι στην Ελλάδα.

Κυβέρνηση Κ. Τσαλδάρη

Η επομένη μετά την κυβέρνηση Μαξίμου, ήταν η βραχύβια μονοκομματική κυβέρνηση του Λαϊκού Κόμματος, υπό την προεδρία του Κωνσταντίνου Τσαλδάρη. Η κυβέρνηση αυτή διήρκεσε μόνο εννέα μέρες -από την 29^η Αυγούστου έως την 7^η Σεπτεμβρίου 1947- και υπήρξε η τελευταία υπό την ηγεσία του Κ. Τσαλδάρη.

Κυβέρνηση Θ. Σοφούλη

Η κυβέρνηση Τσαλδάρη αντικαταστάθηκε στις αρχές Σεπτεμβρίου 1947 από μια κυβέρνηση συνεργασίας του Λαϊκού Κόμματος και των Φιλελευθέρων, υπό τον παλαίμαχο πολιτικό Θεμιστοκλή Σοφούλη. Αυτή υπήρξε η τρίτη, αλλά και διαρκέστερη κυβέρνηση υπό την ηγεσία του.

Την παραμονή Χριστουγέννων του 1947 σημειώνεται η αναγγελία της ίδρυσης της «προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης της Ελεύθερης Ελλάδος», η οποία βρισκόταν υπό την ηγεσία του Μάρκου Βαφειάδη. Αυτή η *sui generis* κυβέρνηση, αν και δεν κατόρθωσε να επιτύχει την αναγνώρισή της, δέχτηκε μεταξύ άλλων την επίσημη διακήρυξη της 5^{ης} ολομέλειας της Κεντρικής Επιτροπής του Κ.Κ.Ε, για την ίδρυση ενός ξε-

χωριστού και ενιαίου «Μακεδονικού» κράτους, μετά τη λήξη του πολέμου.

Από τν άλλη μεριά της επίσημης ελληνικής κυβέρνησης, το Κ.Κ.Ε και το Ε.Α.Μ διαλύθηκαν και τέθηκαν εκτός νόμου, σύμφωνα με τον α.ν. 509 της 27^{ης} Δεκεμβρίου 1947 «περί μέτρων ασφαλείας του Κράτους, του πολιτεύματος, του κοινωνικού καθεστώτος...». Παράλληλα, λήφθηκε μια σειρά διοικητικών μέτρων καταστολής των πολιτικών ελευθεριών.²⁵

Μέχρι τα τέλη Νοεμβρίου 1948 η κυβέρνηση Σοφούλη ανασχηματίστηκε δύο φορές και μέχρι τα τέλη Ιανουαρίου 1949 άλλες δύο.²⁶ Έχοντας συμπληρώσει εφτάμιση μήνες στην εξουσία, στις 30 Ιουνίου 1949 η κυβέρνηση του Θ. Σοφούλη παραιτήθηκε.

Κυβέρνηση Αλ. Διομήδη

Μετά το θάνατο του πρωθυπουργού Σοφούλη στις 24 Ιουνίου 1949, τη διακυβέρνηση της χώρας αναλαμβάνει ο οικονομολόγος και παλιός συνεργάτης του Βενιζέλου, Αλέξανδρος Διομήδης.

Στις αρχές Σεπτεμβρίου του 1949 λήγει ο εμφύλιος πόλεμος και έτσι ολοκληρώνεται ο δεκαετής κύκλος πολέμου με απαρχή την ιταλική εισβολή (Οκτώβριος 1940), τη γερμανική κατοχή στη συνέχεια, και τον εμφύλιο πόλεμο στο τέλος.

Πέραν των υλικών καταστροφών και των ανθρώπινων απωλειών, ο εμφύλιος πόλεμος σημάδεψε την Ελλάδα, χωρίζοντας τους ανθρώπους σε

²⁵ Για περισσότερες πληροφορίες, σχετικά με τα ληφθέντα μέτρα του 1947 βλ. Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση*, σελ. 459 και 511, εκδόσεις Θεμέλιο, 1986.

²⁶ Στην τελευταία κυβέρνηση του Θ. Σοφούλη έλαβαν μέρος ως υπουργοί άνευ Χαρτοφυλακίου οι Σοφ. Βενιζέλος και Σπ. Μαρκεζίνης για πρώτη φορά, καθώς και ο Π. Κανελλόπουλος, ως υπουργός Στρατιωτικών. Επίσης συμμετείχαν ως υπουργοί οι Κ. Τσάτσος, Κ. Καραμανλής και για πρώτη φορά ο Ευ. Αβέρωφ. Ο Γ. Παπανδρέου τελικά δεν έλαβε μέρος σε αυτή την κυβέρνηση συνεργασίας, διαφωνώντας με τις εξουσίες του αρχιστρατήγου, ούτε οι Στ. Γονατάς, Απ. Αλεξανδρή και Ν. Ζέρβας.

στρατόπεδα και προκαλώντας ένα αγεφύρωτο «πολιτικό και ιδεολογικό χάσμα».²⁷

Κυβέρνηση Ι. Θεοτόκη

Στις 6 Ιανουαρίου 1950, διορίζεται η υπηρεσιακή κυβέρνηση του Ι. Θεοτόκη που διεξάγει τις εκλογές της 5^{ης} Μαρτίου του ίδιου έτους. Η κυβέρνηση αυτή, πριν την κήρυξη των εκλογών, διέλυσε πρόωρα τη Βουλή και τήρησε το σύστημα της απλής αναλογικής, όπως είχε εφαρμοστεί και το 1946.

Στην εκλογική αναμέτρηση πήραν μέρος περισσότερα από 40 κόμματα και συνδυασμοί, πολλοί εκ των οποίων συνενώθηκαν κατά την προεκλογική περίοδο. Συνέπεια της «διασποράς της εκλογικής επιρροής» ήταν η αδυναμία σχηματισμού αυτοδύναμης κυβέρνησης, μιας και κανένα κόμμα δεν έλαβε την πλειοψηφία στη Βουλή.

Κυβέρνηση Σοφοκλή Βενιζέλου

Μετά την αδυναμία σχηματισμού κυβέρνησης απόλυτης πλειοψηφίας απ' τις εκλογές του Μαρτίου 1950, ο Βασιλιάς, αρνούμενος να δώσει εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στα τρία επικρατέστερα κόμματα, αναθέτει διερευνητική εντολή στον αρχηγό του πρώτου σε κοινοβουλευτική δύναμη κόμματος, Κ. Τσαλδάρη.

Ύστερα από την αποτυχία του αρχηγού του Λαϊκού Κόμματος, παρέχεται διερευνητική εντολή στον αρχηγό του 2^{ου} σε κοινοβουλευτική δύναμη κόμματος, Σοφ. Βενιζέλο, τον οποίο μάλιστα στήριξαν και το

²⁷ Βλ. Κ. Τσουκαλάς, *Η Ελληνική Τραγωδία*, εκδόσεις Ολκός, Αθήνα 1974, σελ. 102-107, Π. Κανελλόπουλος, *Ιστορικά Δοκίμια*, σελ. 22. Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί η εύστοχη παρατήρηση του Σαιντ Εξυπερί «Στον εμφύλιο πόλεμο, η γραμμή του πυρός είναι αόρατη· περνά μέσα από τις καρδιές των ανθρώπων».

Λαϊκό Κόμμα και ο Π. Κανελλόπουλος. Αντίθετα, έντονη υπήρξε η δυσφορία του Γ. Παπανδρέου.²⁸

Έτσι, στις 22 Μαρτίου 1950 ορκίζεται η Κυβέρνηση του κεντροδεξιού μετεκλογικού συνασπισμού, υπό την ηγεσία του Σ. Βενιζέλου, ο οποίος, μετά από περίπου ένα μήνα, παραιτείται.

Κυβέρνηση Νικολάου Πλαστήρα

Η θέση της κυβέρνησης Βενιζέλου παραχωρείται πλέον σε μια νέα κυβέρνηση συνασπισμού των κεντρικών δυνάμεων, υπό την προεδρία του Νικολάου Πλαστήρα.

Την κυβέρνηση αυτή στελεχώνουν, μεταξύ άλλων, ο Γ. Παπανδρέου ως αντιπρόεδρος και υπουργός Εσωτερικών, ο Εμμ. Τσουδερός ως υπουργός Συντονισμού και ο Γ. Καρτάλης ως υπουργός Οικονομικών.

Η διάρκεια ζωής, όμως, και αυτής της κυβέρνησης δεν υπήρξε μεγάλη, μη ξεπερνώντας τους τέσσερις μήνες (από την 15^η Απριλίου έως τα τέλη Αυγούστου).

Κυβέρνηση Σ. Βενιζέλου

Ο Σοφοκλής Βενιζέλος αναλαμβάνει, για τρίτη και τελευταία φορά, το σχηματισμό ενός νέου κυβερνητικού συνασπισμού, με τη συμμετοχή του Γ. Παπανδρέου και του Ναπ. Ζέρβα (την 21^η Αυγούστου 1950).

Στα μέσα Σεπτεμβρίου (13 Σεπτεμβρίου), η κυβέρνηση ανασχηματίζεται και διευρύνεται προσωρινά με τη συμμετοχή σ' αυτήν εννέα εκπροσώπων του Λαϊκού Κόμματος.²⁹ Ωστόσο, λίγο αργότερα, το Λαϊκό

²⁸ Βλ. Ανδρέας Παπανδρέου, *Η Δημοκρατία στο Απόσπασμα*, σελ. 124-125.

²⁹ Αξίζει να σημειωθεί πως η 28μελής κυβέρνηση Βενιζέλου διόρισε οκτώ υπουργούς άνευ Χαρτοφυλακίου, στους οποίους όμως ανέθεσε καθήκοντα υφυπουργών (!) συγκεκριμένων υπουργείων. Υπουργός Εθνικής Αμύνης τέθηκε ο Κ. Καραμανλής και έτσι, αυτό το ενιαίο, πλέον, υπουργείο αποτελούταν από τη συγχώνευση των τριών στρατιωτικών υπουργείων με τον α.ν. 1431 του Απριλίου 1950. Βλ. Μαρκεζίνης, *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος*, τόμ. Α', σελ. 43.

Κόμμα αποχωρεί από τον κυβερνητικό συνασπισμό και ο Γ. Παπανδρέου αποσύρει την υποστήριξή του προς αυτόν.

Η ίδια κυβέρνηση ανασχηματίζεται προεκλογικά στις 30 Ιουλίου 1951, με την τοποθέτηση υπηρεσιακών Υπουργών στα υπουργεία Εθνικής Αμύνης, Εσωτερικών και Δικαιοσύνης, και διεξάγει τις εκλογές της 9^{ης} Σεπτεμβρίου 1951. Στις εκλογές αυτές τηρήθηκε ένα μικτό εκλογικό σύστημα ενισχυμένης αναλογικής, καθώς τα κόμματα που ξεπερνούσαν το 17% των ψήφων, συμμετείχαν στη δεύτερη κατανομή των εδρών.

Ειδικότερα, από το σύνολο των 258 εδρών, ο Ελληνικός Συναγερμός του Αλ. Παπάγου έλαβε σχετική πλειοψηφία 114 εδρών, ενώ 74 έδρες πήρε η Ε.Π.Ε.Κ του Ν. Πλαστήρα, 57 έδρες το Κόμμα των Φιλελευθέρων, 10 έδρες η Ε.Δ.Α, 2 έδρες το Λαϊκό Κόμμα του Κ. Τσαλδάρη και 1 έδρα ο Συναγερμός Αγροτών και Εργαζομένων. Σε αυτές τις εκλογές, το κόμμα του Γ. Παπανδρέου δεν κατόρθωσε να κατακτήσει καμία έδρα.

Παρά την ενίσχυση των μεγαλύτερων κομμάτων, η ανάδειξη αυτοδύναμης κυβερνητικής πλειοψηφίας στη Βουλή αποδείχθηκε για άλλη μια φορά αδύνατη. Ούτε, όμως, κατέστη δυνατός ο σχηματισμός κυβερνήσεως συνεργασίας, μιας και τα δύο μεγάλα κόμματα δεν φαίνονταν θετικά στην ιδέα αυτή.

Κυβέρνηση Νικολάου Πλαστήρα

Στις 27 Οκτωβρίου 1951 παραιτείται η κυβέρνηση Σ. Βενιζέλου και ο αρχηγός του σχετικά πλειοψηφούντος κόμματος Αλ. Παπάγος αρνείται να αναλάβει τη διακυβέρνηση. Έτσι, η εντολή σχηματισμού κυβερνήσεως ανατίθεται στον αρχηγό του δεύτερου σε πλειοψηφία κόμματος, Νικόλαο Πλαστήρα.

Πρόκειται για την τρίτη και τελευταία κυβέρνηση του Πλαστήρα, η οποία, μάλιστα, υπήρξε και η μακροβιότερη. Παρά την περιορισμένη πλειοψηφία, στην οποία στηριζόταν μέσα στον ένα χρόνο της κυριαρχίας

της, κατόρθωσε να οδηγήσει στη λήψη σπουδαίων για τη χώρα πολιτικών και κοινωνικών μέτρων.

Μεταξύ αυτών περιλαμβάνονται η ψήφιση του νέου Συντάγματος του 1952 (παρά την έντονη διαφωνία της αξιωματικής αντιπολίτευσης), η ένταξη της χώρας στο ΝΑΤΟ, η θέση σε ισχύ του νέου δημοσιοϋπαλληλικού κώδικα (Μάιος 1952) και η σύσταση του Ανωτάτου Συμβουλίου Δημοσίων Υπηρεσιών (Α.Σ.Δ.Υ).

II. Η μεταπολεμική περίοδος της ανασυγκρότησης (1952-1967)

Υπηρεσιακή Κυβέρνηση Δ. Κιουσόπουλου

Μετά την παραίτηση της Κυβέρνησης Ν. Πλαστήρα, διορίζεται στις 11 Οκτωβρίου 1952 υπηρεσιακή Κυβέρνηση, υπό την προεδρία του εισαγγελέα του Αρείου Πάγου Δημητρίου Κιουσόπουλου.

Κύριος σκοπός της είναι η διεξαγωγή των εκλογών της 16^{ης} Νοεμβρίου του 1952, οι οποίες διεξήχθησαν σύμφωνα με ένα ιδιόμορφο πλειοψηφικό σύστημα «στενοευρείας» εκλογικής περιφέρειας.³⁰ Στις εκλογές αυτές, ο Ελληνικός Συναγερμός του Αλ. Παπάγου αναδείχτηκε σε απόλυτη πλειοψηφία, αφού σε σύνολο 300 εδρών πήρε 247. Ταυτόχρονα, ο συνασπισμός «Ένωσις Κομμάτων» έλαβε 51 έδρες και άλλες δύο πέτυχε ο συνδυασμός ανεξαρτήτων.³¹

Κυβέρνηση Αλεξάνδρου Παπάγου

Με το σύνταγμα του 1952, κατοχυρώνεται πλέον ρητά στην Ελλάδα το κοινοβουλευτικό σύστημα για πρώτη φορά κάτω από το καθεστώς της Βασιλευομένης Δημοκρατίας

Η κυβέρνηση του Αλέξανδρου Παπάγου έστρεψε την προσοχή της, ευθύς αμέσως μετά την ανάληψη της εξουσίας, στην αναθέρμανση της οικονομίας και την ταχύρρυθμη ανάπτυξη. Συνέπεια αυτών υπήρξε η σημαντική αύξηση της γεωργικής και βιομηχανικής παραγωγής. Ιδιαίτερη σημασία δόθηκε και στην εξωτερική πολιτική γενικότερα, και στην επίλυση του κυπριακού ζητήματος ειδικότερα.

³⁰ Ήτοι, στενή (σε επίπεδο, δηλαδή, επαρχίας) περιφέρεια στην Παλαιά Ελλάδα, και ευρεία (σε επίπεδο, δηλαδή, πρωτοδικείου) περιφέρεια στις Νέες Χώρες. Βλ. Νικολακόπουλος, *Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα*, σελ. 194.

³¹ Βλ. Μαρκεζίνης, *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος*, τόμ. 2^{ος}, Αθήνα 1967, σελ. 405-409, Τσουκαλάς, *Η Ελληνική Τραγωδία*, εκδ. Ολκός, σελ. 113 και Γρηγοριάδης, *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδος*, τόμ. 4^{ος}, σελ. 130-138.

Στις αρχές Οκτωβρίου 1955 ο Παπάγος απεβίωσε, μετά από μακρά περίοδο ασθενείας, η οποία κρατήθηκε σχεδόν ως το τέλος μυστική.

Κυβέρνηση Κ. Καραμανλή

Ο θάνατος του πρωθυπουργού Αλ. Παπάγου, έθεσε για πρώτη φορά επί τάπητος το θέμα εφαρμογής του άρθρου 31 του Συντάγματος 1952. Ο Βασιλιάς Παύλος ανέθεσε εντολή σχηματισμού νέας κυβέρνησης στον βουλευτή και υπουργό του κυβερνώντος κόμματος «Ελληνικός Συναγερμός», Κ. Καραμανλή.³² Ο Κ. Καραμανλής, αφού εξοπλίστηκε με το δικαίωμα διάλυσης της Βουλής, σχημάτισε κυβέρνηση και έγινε μέλος ενός πενταμελούς προεδρείου του κόμματος. Έτσι, γρήγορα περιεβλήθη με την ψήφο εμπιστοσύνης της πλειοψηφίας της Βουλής και ίδρυσε νέο κόμμα, που κέρδισε τις εκλογές του 1956.³³

Τα δύο επόμενα χρόνια, βασική κατεύθυνση της πολιτικής του Καραμανλή ήταν η προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης και η ανασυγκρότηση της παραγωγικής δομής της χώρας. Ωστόσο, το 1958 η συνοχή της κυβέρνησης δοκιμάστηκε έντονα, όταν οι Ράλλης και Παπαληγούρας διαφώνησαν έντονα με τον Κ. Καραμανλή για τη σχεδιαζόμενη εκ νέου τροποποίηση του εκλογικού νόμου. Τους διαφωνούντας ακολούθησαν άλλοι 13 βουλευτές, πράγμα που οδήγησε τον Καραμανλή στην άμεση διεξαγωγή εκλογών από υπηρεσιακή μάλιστα κυβέρνηση.

³² Η απόφαση του στέμματος να διορίσει πρωθυπουργό, χωρίς να περιμένει τη σχετική απόφαση του κόμματος, επικρίνεται ιδιαίτερα στη «Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική και Συνταγματική Ιστορία (1940-1986)» του Γιώργου Ο. Αναστασιάδη, Έκδοση Β', Εκδόσεις ΣΑΚΚΟΥΛΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1998. Ιδιαίτερα δριμύς και κατηγορηματικός υπήρξε και ο Αλ. Βαμβέτσος, που υποστήριξε ότι «η υπό του Βασιλέως μετά τον θάνατο του αρχηγού του κόμματος εις εν των μελών αυτού ουχί καν το υπό του αποθανόντος αρχηγού ορισθέντα αντικαταστάτην του εκ των δύο τότε αντιπροέδρων, ανάθεσις του σχηματισμού κυβερνήσεως (5 Οκτωβρίου 1955) αποτελεί σαφή και καθαράν εκτροπήν εκ του πολιτεύματος». Μάλιστα ο καθηγητής Αριστόβουλος Μάνεσης κάνει λόγο για επιβίωση «μοναρχικών αντιλήψεων και συνηθειών, ανεπίτρεπτων και απαράδεκτων εντός της ισχυούσης δημοκρατικής τάξεως», *Αι Εγγυήσεις Τηρήσεως του Συντάγματος* II, ό.π. σελ. 437, 431.

³³ Όπως είπε ο ίδιος ο Καραμανλής προς τον Βασιλέα Παύλο, «εάν παραμείνω εις την εξουσίαν δια συμβιβασμών, θα είμαι αιχμάλωτος όλων σας, ενώ εγώ επιθυμώ να είμαι ελεύθερος».

Κυβέρνηση Κ. Γεωργακόπουλου

Οι εκλογές της 11^{ης} Μαΐου 1958 διεξήχθησαν από μια ιδιότυπη υπηρεσιακή κυβέρνηση υπό την προεδρία του προέδρου του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, Κωνσταντίνου Γεωργακόπουλου. Αυτή η υπηρεσιακή κυβέρνηση έλαβε ειδική ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή, για την κατάρτιση και εφαρμογή του νέου εκλογικού νόμου, αφού συμφώνησαν σε αυτό οι ηγέτες των δύο μεγαλύτερων κομμάτων (Καραμανλής, Παπανδρέου και Βενιζέλος).

Κυβέρνηση Κ. Καραμανλή

Μετά την αδιαμφισβήτητη υπεροχή του στις εκλογές της 11^{ης} Μαΐου 1958, ο Κ. Καραμανλής, στις κυβερνητικές δυνάμεις του οποίου εντάχθηκε και ο Π. Κανελλόπουλος, εγκαινίασε μια τριετία συνεχούς και ισχυρής διακυβέρνησης της χώρας.

Υπηρεσιακή Κυβέρνηση Κ. Δόβα

Στις 20 Σεπτεμβρίου 1961, διάστημα που βρίσκεται μεταξύ της επιτυχημένης τριετούς πορείας της κυβέρνησης Καραμανλή, η τελευταία παραιτείται και στη θέση της σχηματίζεται η Υπηρεσιακή Κυβέρνηση Κ. Δόβα. Η κυβέρνηση Δόβα διεξήγαγε τις εκλογές της 29^{ης} Οκτωβρίου 1961, στις οποίες η Ε.Ρ.Ε πέτυχε εκλογική νίκη με ποσοστό 50,81%, ενώ η νεοσύστατη Ένωση Κέντρου του Γ. Παπανδρέου έλαβε το 33,68% των ψήφων και το Πανδημοκρατικό Αγροτικό Μέτωπο Ελλάδος (Π.Α.Μ.Ε), ο εκλογικός συνασπισμός της Ε.Δ.Α κέρδισε το 14,62% των ψήφων.

Κυβέρνηση Κ. Καραμανλή

Στις 4 Νοεμβρίου σχηματίστηκε νέα κυβέρνηση του Κ. Καραμανλή, η οποία, εν μέσω σφοδρής αντιπολίτευσης της Ένωσης Κέντρου και της Ε.Δ.Α, συνάντησε αρκετές δυσκολίες στην εφαρμογή της πολιτικής της.

Τελικά, στις 11 Ιουνίου 1963, ο Καραμανλής υπέβαλε την παραίτησή του στον Βασιλέα Παύλο, ζητώντας την προκήρυξη εκλογών, εισήγηση η οποία δεν έγινε δεκτή.

Ο Βασιλιάς επέμεινε στην άποψή του, αγνόησε την πολιτική βούληση της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας, όπως εκφραζόταν δια του στόματος του πρωθυπουργού και υποχρέωσε έτσι σε παραίτηση την κυβέρνηση Κ. Καραμανλή (11/6/1963).³⁴

Κυβέρνηση Πιπινέλη (19/6/1963)

Μόλις επτά ημέρες από τον εξαναγκασμό του Κ. Καραμανλή σε παραίτηση, η κυβέρνηση του πρώην πρωθυπουργού αντικαταστάθηκε από την κυβέρνηση Παναγιώτη Πιπινέλη, ο οποίος ήταν στέλεχος της Ε.Ρ.Ε και υπουργός Εμπορίου στην παραιτηθείσα κυβέρνηση.

Η κυβέρνηση Πιπινέλη προχώρησε στην επεξεργασία και εισήγηση του νέου εκλογικού νόμου, ο οποίος κατατέθηκε και ψηφίστηκε από τη Βουλή, τροποποιώντας ελαφρά το ισχύον σύστημα της «ενισχυμένης αναλογικής». Στις αρχές του Νοεμβρίου 1963 περατώθηκε το «ιντερμέτζο» της μεταβατικής κυβέρνησης Πιπινέλη, η οποία, επειδή ακριβώς δεν έγινε δεκτή ως υπηρεσιακή, υπέβαλε την παραίτησή της.

Υπηρεσιακή Κυβέρνηση Στυλιανού Μαυρομιχάλη

Στα τέλη Σεπτεμβρίου 1963, η κυβέρνηση Π. Πιπινέλη αντικαταστάθηκε από μία αμιγώς υπηρεσιακή κυβέρνηση, υπό την προεδρία του Προέδρου του Αρείου Πάγου, Σ. Μαυρομιχάλη. Η κυβέρνηση αυτή διεξήγαγε τις εκλογές της 3^{ης} Νοεμβρίου 1963, στις οποίες μάλιστα εκδηλώθηκε και η

³⁴ Αξίζει να σημειωθεί ότι είχε προηγηθεί η λεγόμενη «βαθεία τομή». Ο Αντώνης Μ. Παντελής, καθηγητής Πανεπιστημίου στη Νομική Σχολή Αθηνών, στο *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου*, 2^η έκδοση, εκδ. Οίκος Λιβάνη, αναφέρει: «Τον Ιούνιο του 1963, οι βουλευτές υπουργοί στην κυβέρνηση Καραμανλή καταθέτουν στη Βουλή πρόταση για αναθεώρηση του Συντάγματος, η οποία ονομάζεται “Βαθεία Τομή”, διότι, κατά τον πρωθυπουργό, μόνο μία βαθεία τομή στους θεσμούς μπορεί να επιφέρει την ευκταία ανανέωση. Όταν όμως η κυβέρνηση Καραμανλή παραιτείται, η προσπάθεια εγκαταλείπεται», σελ. 269.

πρώτη ήττα του Καραμανλή μετά από την οκταετή του παραμονή στην εξουσία.

Κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου

Στις 8 Νοεμβρίου 1963, σχηματίζεται η πρώτη αυτής της περιόδου βραχύβια κυβέρνηση σχετικής πλειοψηφίας, η οποία και παραιτείται στις 31 Δεκεμβρίου του ίδιου έτους. Η Ένωση Κέντρου, όπως λεγόταν το κόμμα του Παπανδρέου, κατάφερε να ξεπεράσει το 42% των ψήφων και να καταλάβει 138 έδρες στη Βουλή. Αντίθετα, η Ε.Ρ.Ε υπέστη μείωση της εκλογικής της ισχύος, αφού περιορίστηκε σε 39,3% των ψήφων και στις 132 έδρες.

Στις 24 Δεκεμβρίου 1963, όμως, ο Γ. Παπανδρέου αρνούμενος να υποστηρίξει την Ε.Δ.Α, υποβάλλει παραίτηση και προκηρύσσει νέες εκλογές. Μετά την αποτυχία σχηματισμού κυβέρνησης από τον Π. Κανελλόπουλο, του δευτέρου σε κοινοβουλευτική δύναμη κόμματος, στον οποίον ανατέθηκε διερευνητική εντολή, ορίστηκαν νέες εκλογές στις 16/2/1964.

Πρώτη Υπηρεσιακή Κυβέρνηση Γ. Παρασκευόπουλου

Με την παραίτηση του Γ. Παπανδρέου, σχηματίζεται υπηρεσιακή κυβέρνηση του Ι. Παρασκευόπουλου, που διεξάγει τις εκλογές της 16^{ης} Φεβρουαρίου 1964. Τις τελευταίες, μάλιστα, εκλογές, πριν από τη δικτατορία των συνταγματαρχών που ακολούθησαν τρία μόλις χρόνια αργότερα.

Δεύτερη Κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου

Στις 19 Φεβρουαρίου, σχηματίζεται η δεύτερη κυβέρνηση, απόλυτης αυτή τη φορά, πλειοψηφίας, του Γ. Παπανδρέου. Στις 15, όμως, Ιουλίου του επομένου έτους ο πρωθυπουργός εξαναγκάστηκε σε παραίτηση, λόγω της έντονης διαφωνίας που εκδηλώθηκε μεταξύ στέμματος και πρωθυπουργού, με άξονα το θέμα του στρατού και ειδικότερα το υπουργείο

Εθνικής Αμύνης. Έτσι, με αφορμή την αποκάλυψη της συνωμοτικής οργάνωσης «ΑΣΠΙΔΑ»³⁵ στο στρατό, στην οποία φερόταν αναμειγμένος ο Ανδρέας Παπανδρέου, ο Κωνσταντίνος αρνήθηκε να προσυπογράψει το διάταγμα για την ανάληψη της ευθύνης και του Υπουργείου Εθνικής Αμύνης από τον πρωθυπουργό, ενόσω διαρκούσαν οι σχετικές ανακρίσεις.

Συγκεκριμένα, ο πρωθυπουργός είχε ζητήσει από τον βασιλιά την αντικατάσταση του υπουργού Εθνικής Άμυνας Π. Γαρουφαλιά και του Αρχηγού του ΓΕΣ στρατηγού Γεννηματά, καθώς και την αυτοπρόσωπη ανάληψη του υπουργείου. Ο Κωνσταντίνος αρνήθηκε και απηύθυνε τρεις επιστολές προς τον Γ. Παπανδρέου, ο οποίος τελικά στις 15 Ιουλίου αναγκάστηκε με προφορική του δήλωση σε παραίτηση.

Αξίζει να αναφερθούν οι σκέψεις περί της σπουδαιότητας και κρισιμότητας της παραίτησης του Γ. Παπανδρέου αναφορικά με τη μετέπειτα πραξικοπηματική κατάργηση και βασιλική παραβίαση του Συντάγματος. Όπως παρατηρεί σχετικά ο Αρ. Μάνεσης: «... η παραίτησις δεν αποτελεί λύσιν. Εις την περίπτωσιν αυτήν η κυβέρνηση δικαιούται αλλά και οφείλει να μην παραιτηθή».

Κυβέρνηση Γ. Αθανασιάδη-Νόβα

Ο Βασιλιάς, ευθύς αμέσως μετά την παραίτηση του Γ. Παπανδρέου, ανέθεσε το σχηματισμό κυβερνήσεως στον Πρόεδρο της Βουλής Γ. Αθανασιάδη-Νόβα, στέλεχος του μέχρι τότε κυβερνώντος κόμματος της Ενώσεως Κέντρου.

³⁵ Ακρωνύμιο από τα αρχικά των λέξεων «Αξιωματικοί Σώσατε Πατρίδα Ιδανικά Δημοκρατία Αξιοκρατία». Την υπόνοια για την ανάμειξη του Ανδρ. Παπανδρέου στην υπόθεση αυτή, που διογκώθηκε επίτηδες, καλλιεργούσε, επίσης μέρος του αντιπολιτευόμενου τύπου. Βλ. Γρηγοριάδης, *Ιστορία της Συγχρόνου Ελλάδος*, τόμ. 4, σελ. 404-5 επ., Ανδρέα Παπανδρέου, *Η Δημοκρατία στο Απόσπασμα*, σελ. 218 επ.. 273 επ.· Λιναρδάτος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, τόμ. Ε' 1964-1967, σελ. 184-193· Μενπαυδ, *Πολιτικές Δυνάμεις στην Ελλάδα*, σελ. 186 επ.· Λεονταρίτης, *Ανάμεσα στα άκρα*, σελ. 396 επ.

Ο διορισμός ως πρωθυπουργού του Προέδρου της Βουλής³⁶, Νόβα, ήταν μια αυθαίρετη και αντικοινοβουλευτική πράξη, διότι ο Βασιλιάς, σύμφωνα με το καθιερωμένο κοινοβουλευτικό σύστημα δεν είχε δικαίωμα να δώσει εντολή σχηματισμού σε πρόσωπα τα οποία δεν είχαν σοβαρές πιθανότητες ότι θα σχηματίσουν κυβέρνηση που να απολαύει της εμπιστοσύνης της Βουλής.³⁷

Σε αυτό το σημείο, αξιοσημείωτη είναι και η άποψη του Χ. Σγουρίτσα, ο οποίος υποστηρίζει ότι η ευχέρεια του Βασιλιά να διορίζει ως πρωθυπουργό πρόσωπο του ιδίου κόμματος ή πρόσωπο της επιλογής του, οδηγεί στις έσχατες συνέπειες της «θεωρίας του κηπουρού».

Η κυβέρνηση Γ. Αθανασιάδη-Νόβα διήρκεσε μόνο 18 ημέρες, για να παραιτηθεί στις 4 Αυγούστου μετά από την καταψήφισή της στο Κοινοβούλιο με ψήφους 167 κατά και 131 υπέρ. Λίγο πριν την παραίτηση της κυβέρνησης, ανατέθηκε στις 9 Αυγούστου 1965 διερευνητική εντολή στον Στ. Στεφανόπουλο, με την επιφύλαξη της έγκρισης από την κοινοβουλευτική ομάδα της αποδοχής ή όχι της εντολής.

Στις 9 Αυγούστου 1965 η κοινοβουλευτική ομάδα της Ε.Κ. με συντριπτική πλειοψηφία αποφάσισε να μην υποστηρίξει ένα κυβερνητικό σχήμα, όπου πρωθυπουργός δεν θα ήταν ο Γ. Παπανδρέου.

Ο Στεφανόπουλος κατέθεσε τότε την εντολή, αλλά μαζί με τον Ηλ. Τσιριμώκο ανεξαρτητοποιήθηκαν από το κόμμα της Ε.Κ. Από πρώτη άποψη η αναθεώρηση της συγκεκριμένης διερευνητικής εντολής δεν φαίνεται να αντίκειται στο Σύνταγμα. Αν όμως ενταχθεί στα πλαίσια της διαφανούς προσπάθειας του στέμματος να «τεμαχίσει» το κόμμα της Ε.Κ., η ανάθεση αυτή αποκτά μια πολιτική-κοινοβουλευτική διαβλητότητα.³⁸

³⁶ Βλ. Κωνσταντίνος Α. Γεωργόπουλος, *Στοιχεία συνταγματικού δικαίου*, ΤΟΜΟΣ Α, ΑΘΗΝΑΙ 1968.

³⁷ Βλ. Φ. ΒΕΓΛΕΡΗΣ, *Ιουλιανά*, σελ. 31 και Αρ. Μάνεσης, *Εγγυήσεις* ό.π. σελ. 422, ο οποίος τονίζει ότι «το ουσιώδες δεν είναι να διορισθεί μία κυβέρνηση, αλλά η διοριζόμενη να είναι κατά το μάλλον ή ήττον βιώσιμος».

³⁸ 113 μέλη ψήφισαν κατά και 26 υπέρ της εντολής. Για τα επιχειρήματα των δύο πλευρών βλ. «Το Βήμα» και την «Καθημερινή» της 10/8/1965. Επίσης, ο Φ. ΒΕΓΛΕΡΗΣ υποστήριξε ότι μετά την απο-

Πάντως, η κυβέρνηση Νόβα παραιτήθηκε μέσα σε ένα μήνα από το διορισμό της (20/8/1965), ενώ ο Παπανδρέου παρέμεινε αρχηγός του κόμματος της πλειοψηφίας, εγκαινιάζοντας μάλιστα ένα νέο «ανένδοτο αγώνα» με ανάλογες λαϊκές κινητοποιήσεις.

Κυβέρνηση Ηλ. Τσιριμώκου

Μετά την κατάθεση της εντολής από τον Σ. Στεφανόπουλο, ο Βασιλιάς διόρισε ως πρωθυπουργό τον Ηλία Τσιριμώκο. Η κυβέρνηση που σχημάτισε, εμφανίστηκε στη Βουλή, όπου, όμως, καταψηφίστηκε με ψήφους 159 έναντι 133.

Ο Τσιριμώκος, που λίγες μόλις μέρες νωρίτερα είχε καταδικάσει την ανάλογη κυβερνητική απόπειρα του Νόβα, είχε, ωστόσο, εν τω μεταξύ ανεξαρτητοποιηθεί από την Ε.Κ. και τον Παπανδρέου, θεωρούσε δε πλέον ότι η διαλλακτικότητα και ο συμβιβασμός αποτελούσαν αναγκαία λύση στη συγκεκριμένη περίπτωση.³⁹

Ωστόσο, κι αυτή η προσπάθεια σχηματισμού κυβέρνησης από τους κόλπους της Ενώσεως Κέντρου απέτυχε να κερδίσει την εμπιστοσύνη της Βουλής (159 έναντι 135 ψήφοι) και καταψηφίστηκε στις 28/8/1965.

δοκιμασία της κυβέρνησης Γ. Νόβα, ο βασιλιάς είχε την υποχρέωση να υπογράψει διάταγμα διαλύσεως της Βουλής και να καλέσει στις κάλπες το εκλογικό σώμα.

³⁹ Ο Μάνεσης τονίζει ότι «εφ' όσον υπάρχει αρχηγός του πλειοψηφούντος κόμματος... ο Βασιλεύς οφείλει να καλέσει αυτόν εις την εξουσίαν, μη δικαιούμενος κατ' ουδένα λόγον να προτιμήσει άλλον τι πρόσωπον -είτε εκ της πλειοψηφίας είτε όχι, είτε εντός είτε εκτός της Βουλής- το οποίον θα ηδύνατο ίσως να τύχη της εμπιστοσύνης της. Διότι ο Βασιλεύς πρέπει να συμμορφούται προς την θέλησιν της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας -και όχι να την κατασκευάζη, αναδεικνύων αυτός τον αρχηγόν της δια του "χρίσματος" της πρωθυπουργίας». *Αι Εγγυήσεις Τηρήσεως του Συντάγματος*. II, σελ. 431 (έμφαση στο πρωτότυπο).

Κυβέρνηση Στ. Στεφανόπουλου

Μετά την καταψήφιση της κυβέρνησης Ηλ. Τσιριμώκου και τη σύγκληση (1/9/65) του «Συμβουλίου του Στέμματος»⁴⁰ από το βασιλιά Κωνσταντίνο, ξεκινά η τρίτη και επιτυχέστερη προσπάθεια σχηματισμού κυβέρνησης. Δίχως να διαλυθεί η Βουλή και να προκηρυχθούν εκλογές, περί τα μέσα Σεπτεμβρίου 1965, αναλαμβάνει την εξουσία ο πρώην αντιπρόεδρος των κυβερνήσεων Παπάγου και Παπανδρέου, Στέφανος Στεφανόπουλος.

Συγκεκριμένα, στις 16 Σεπτεμβρίου δίνεται η εντολή σχηματισμού κυβέρνησης και στις 24 Σεπτεμβρίου η κυβέρνηση Στεφανόπουλου λαμβάνει ψήφο εμπιστοσύνης. Την υπερψηφίζουν η Ε.Ρ.Ε, το μικρό κόμμα των Προοδευτικών του Σπ. Μαρκεζίνη και οι βουλευτές υπουργοί, ενώ την καταψηφίζουν η «κολοβωμένη» Ε.Κ. και η Ε.Δ.Α. Η κυβέρνηση Στεφανόπουλου υποστηρίχθηκε κατά 70% από βουλευτές της Ε.Ρ.Ε και του κόμματος των Προοδευτικών. Τελικά, από την Ε.Κ. αποχώρησαν σταδιακά και συμμετείχαν στις κυβερνήσεις Νόβα-Τσιριμώκου-Στεφανόπουλου 44 βουλευτές. Οι βουλευτές αυτοί ίδρυσαν στις 8/12/1965 το «Φιλελεύθερον Δημοκρατικόν Κέντρον» (ΦΙ.ΔΗ.Κ) με πρόεδρο τον Στ. Στεφανόπουλο.

Δεύτερη υπηρεσιακή κυβέρνηση Ι. Παρασκευόπουλου

Μετά την υπογραφή μυστικής συμφωνίας Π. Κανελλόπουλου και Γ. Παπανδρέου, εν γνώσει του Κωνσταντίνου, για την επάνοδο στην ομαλότητα, ο Κανελλόπουλος αποσύρει την υποστήριξη της Ε.Ρ.Ε στην κυβέρνηση Στεφανόπουλου και παραιτείται (20 Δεκεμβρίου 1966). Έτσι, σχηματίζεται η εξωκοινοβουλευτική κυβέρνηση Ι. Παρασκευόπουλου, στην οποία δίνουν ψήφο εμπιστοσύνης η Ε.Κ. και η Ε.Ρ.Ε (152 ψήφοι υπέρ).

⁴⁰ βλ. Γιώργος Ο. Αναστασιάδης, *Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική και Συνταγματική Ιστορία* (1940-1986), Β' έκδοση, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΥΛΑ-ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1998, σελ. 87-89.

Αν και η οριακή ψήφος εμπιστοσύνης που έλαβε η κυβέρνηση Παρασκευόπουλου είναι ένα αναγκαίο στοιχείο, δεν είναι και επαρκές για να αποδείξει ότι εφαρμόστηκε η «αρχή της δεδηλωμένης». Στην ουσία η πρωθυπουργοποίηση του Σ. Στεφανόπουλου, στενά συνυφασμένη με την αλυσίδα των αντισυνταγματικών ενεργειών και παραλείψεων από τον αρχηγό του κράτους, ολοκλήρωνε τη διάβρωση των κοινοβουλευτικών θεσμών και την αναίρεση της συνταγματικής τάξης.⁴¹

Τελικά, και αυτή η κυβέρνηση παραιτείται, όταν κατά τη συζήτηση νομοσχεδίου για απλή αναλογική, η Ε.Κ. επιμένει να ψηφισθεί τροπολογία για παράταση της βουλευτικής ασυλίας από τη διάλυση της Βουλής ως τις εκλογές, προκειμένου να προστατευθεί ο Ανδρέας Παπανδρέου. Η Ε.Ρ.Ε δεν δέχεται την τροπολογία και ο Κωνσταντίνος Β΄ διορίζει την κυβέρνηση Κανελλόπουλου (3 Απριλίου 1967).

Κυβέρνηση Π. Κανελλόπουλου

Στις 3 Απριλίου, αν και υπήρχε εξωκοινοβουλευτική κυβέρνηση για τη διεξαγωγή εκλογών, της εμπιστοσύνης και των δύο μεγάλων κομμάτων, διορίζεται κυβέρνηση πολιτική από το δεύτερο σε κοινοβουλευτική δύναμη κόμμα. Έτσι, ο Π. Κανελλόπουλος καθίσταται πρωθυπουργός της νέας και έκτης κατά σειρά κυβέρνησης σε μια τριετή βουλευτική περίοδο.

Ο διορισμός αυτής της κυβέρνησης αποτελεί «το πιο έκδηλο παθολογικό σύμπτωμα του ελληνικού κοινοβουλευτικού συστήματος», καθώς αγνοήθηκε η μόνη ενδεδειγμένη λύση του σχηματισμού μιας γνήσιας υπηρεσιακής κυβέρνησης μετά από τη διάλυση της Βουλής και την προκήρυξη εκλογών.⁴²

⁴¹ Ο ίδιος ο Π. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορικά Δοκίμια* σελ. 82, καταγγέλλει ότι «δια να φθάση η πλειοψηφία εις τον αριθμόν 152 έγινε με εξαγοράν συνειδήσεων, με υπουργοποίησιν ανθρώπων που δεν θα εγίνοντο ποτέ, υπό άλλας συνθήκας, υπουργοί, ακόμα και με άλλα απαράδεκτα μέσα».

⁴² Βλ. «Το Βήμα» 12/4/1967 και 16/4/1967. Πριν από την ανάθεση εντολής στον Π. Κανελλόπουλο είχε διερευνηθεί από το στέμμα η δυνατότητα σχηματισμού «οικουμενικής κυβερνήσεως εθνικής ενό-

Παρά τις αποσπάσεις που προκάλεσε η αντισυνταγματική βασιλική δραστηριότητα (συνολικά 45 βουλευτές), η Ε.Κ. διατήρησε με 126 έδρες τη μεγαλύτερη σε αριθμό κοινοβουλευτική ομάδα. Δεύτερη σε δύναμη ερχόταν η Ε.Ρ.Ε με 99 έδρες.

Η κυβέρνηση Κανελλοπούλου συγκροτήθηκε με τον ευρύτερο δυνατό τρόπο από το σύνολο σχεδόν του στελεχικού δυναμικού της Ε.Ρ.Ε. Παρά τη συμμετοχή στη σύνθεση της κυβέρνησης αυτής όλων σχεδόν των κορυφαίων στελεχών της Ε.Ρ.Ε, δεν κατέστη δυνατή η διερεύνηση της αποδοχής της ούτε από την Ε.Κ. ούτε από εκείνους που είχαν «αποστατήσει» από αυτήν.⁴³

Μετά την έντονη διαφωνία όλων των άλλων κομμάτων για το σχηματισμό της κυβέρνησης αυτής, η εμφάνισή της στη Βουλή για να λάβει ψήφο εμπιστοσύνης, αποτελούσε περιττή απώλεια χρόνου. Έτσι, προχώρησε στη διάλυση της Βουλής στις 14 Απριλίου και στην ταυτόχρονη προκήρυξη εκλογών για την 28^η Μαΐου, προκειμένου να επιλυθεί η κρίση που είχε ξεσπάσει προ διετίας. Ωστόσο, η θητεία της κυβερνήσεως Κανελλόπουλου διακόπηκε απότομα με τη βίαιη και αναίτια ανατροπή της από το πραξικόπημα της 21^{ης} Απριλίου 1967.⁴⁴

τητας» από εκπροσώπους όλων των κομμάτων εκτός της Ε.Δ.Α, γεγονός που αποτελούσε μια *contradictio in terminis* λύση που απέρριψε ο Γ. Παπανδρέου.

⁴³ Ο Γ. Παπανδρέου («Το Βήμα» 4/4/1967) κατήγγειλε ότι «στο πραξικόπημα της 15/7/1965 προσετέθη το πραξικόπημα της 3/4/1967». Και ο Γ. Μαύρος σε άρθρο του στο Βήμα της 9/4/1967 υπογράμμισε ότι «ο σχηματισμός της κυβερνήσεως Κανελλόπουλου υπήρξεν ολίσθημα μέγα, του οποίου τας μεν αμέσους συνεπείας δρέπομεν ήδη τας δε απωτέρας είναι δύσκολον να προβλέψει κανείς την στιγμήν αυτήν. Είναι βαρύτερον και αυτού του πραξικοπήματος της 15^{ης} Ιουλίου, του οποίου αποτελεί την συνέχειαν και την ολοκλήρωσιν...».

⁴⁴ «... νομίζω ότι αυτή ως δικαιολογητική βάση έχει την θλιβερήν εμπειρίαν, την οποίαν έχει ο Ελληνικός Λαός εκ των κομματικών διασπάσεων και μετατοπίσεων βουλευτών, αίτινες εσημειώθησαν προ της 21^{ης} Απριλίου 1967 και αι οποίαι συνέβαλον σοβαρώς εις την συνταγματικήν ανωμαλίαν και περιπέτειαν της επταετίας. Υπάρχει όθεν πολιτική ανάγκη, πολιτική επιταγή διατηρήσεως της ενότητος και συνδέσεως των κομμάτων, της μη διασπάσεως των κομμάτων». Κ. Παπαρρηγόπουλος, *Ολομ. Επιτροπή*, σελ. 169.

III. Η στρατιωτική δικτατορία (1967-1974)

Κυβέρνηση Κωνσταντίνου Κόλλια

Την 21^η Απριλίου 1967 εκρήγνυται πραξικόπημα ομάδας συνταγματάρχων «Την 21^η Απριλίου, οι ένοπλες δυνάμεις της χώρας ανέλαβον την ευθύνην διακυβερνήσεώς της, κατόπιν “αναιμάκτου επαναστάσεως”, η οποία επικράτησε αμέσως και έγινε δεκτή “μετ’ ανακουφίσεως υπό του λαού”». Αυθημερόν, ο Κωνσταντίνος Β΄ αρχίζει διαπραγματεύσεις με τους επίδοξους δικτάτορες, παρέχοντάς τους, εκ των πραγμάτων, ένα προκάλυμμα νομιμότητας.⁴⁵

Τη νέα κυβέρνηση που διόρισε ο Κωνσταντίνος Β΄ αποτελούν οι πρωτεργάτες του (Γ. Παπαδόπουλος, Στ. Παττακός, Ν. Μακαρέζος) και ο πρωθυπουργός και εισαγγελέας του Αρείου Πάγου Κωνσταντίνος Κόλλιας. Έτσι, επιτυγχάνεται ο διορισμός ενός καθαρά διακοσμητικού πρωθυπουργού, στην, κατά τα άλλα, ελεγχόμενη από τη χούντα των πραξικοπηματιών πρώτη κυβέρνηση της δικτατορίας.

Σύντομα η κυβέρνηση συμπληρώνεται με μη πολιτικούς, ενώ στις περισσότερες θέσεις γενικών γραμματέων υπουργείων διορίζονται συνωμότες συνταγματάρχες. Στην ουσία την εξουσία ασκούν οι τρεις πρωτεργάτες του πραξικοπήματος και οι γενικοί γραμματείς.

Τη 13^η Δεκεμβρίου 1967 ξεσπά βασιλικό αντιπραξικόπημα στη Βόρειο Ελλάδα, αλλά αποτυγχάνει. Ο Κωνσταντίνος φεύγει στη Ρώμη μαζί με τον Κόλλια, αλλά δεν συγκροτεί εξόριστη κυβέρνηση. Στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως δημοσιεύεται «Διακήρυξις της Επαναστατικής Επιτροπής» (Παπαδόπουλος, Παττακός, Μακαρέζος) και «ορίζει αντιβασιλέα» τον στρατηγό Γ. Ζωιτάκη. Αμέσως με τη σειρά του ο Ζωιτάκης διορίζει πρωθυπουργό τον Παπαδόπουλο.

⁴⁵ Στη σιωπηρή, έστω, συνεργία του θρόνου, όσο και στη στάση «ευμενούς» αναμονής που, τελικά, τήρησαν και οι ΗΠΑ, στις κρίσιμες πρώτες στιγμές προσέβλεπαν, φυσικά, και οι επικεφαλής της πραξικοπηματικής ομάδας στρατιωτικοί. Woodhouse. *The Rise and Fall of the Greek Colonels*, κεφ. 2, σελ. 22 επ.

Κυβέρνηση Γ. Παπαδοπούλου

Αμέσως κατόπιν, η πρώτη δικτατορική κυβέρνηση αντικαταστάθηκε από νέα δικτατορική κυβέρνηση, υπό την προεδρία του «ισχυρού ανδρός» του καθεστώτος, Γεωργίου Παπαδόπουλου.

Στη θέση του βασιλιά Κωνσταντίνου, ο οποίος μετά την αποτυχία του κινήματος, έφυγε με την οικογένειά του στο εξωτερικό, η «δικτατορική τρόικα» διόρισε ως αντιβασιλέα τον έως τότε υφυπουργό Αμύνης, αντιστράτηγο Γ. Ζωιτάκη, αποκρούοντας την εκδοχή της επανόδου του Κωνσταντίνου.

Η κυβέρνηση αυτή προχώρησε στη σύνταξη του συνταγματικού κειμένου του 1968, το οποίο διατηρούσε τυπικά το πολίτευμα της Βασιλευομένης Δημοκρατίας και εγκρίθηκε με «δημοψηφισματική διαδικασία» το Σεπτέμβριο 1968, με ποσοστό 92%.⁴⁶

Παρά την υποτιθέμενη λαϊκή έγκρισή του, το Σύνταγμα αυτό δεν αποτέλεσε τίποτα παραπάνω από «φύλλο συκής», εφόσον ούτε η μορφή ούτε η άσκηση της δικτατορικής εξουσίας δεν αλλοιώθηκε.

Το 1972, το υπουργικό συμβούλιο αυθαίρετα, «απαλλάσσει των καθηκόντων του Αντιβασιλέως» το Ζωιτάκη και διορίζει αντιβασιλέα τον Παπαδόπουλο, αρχηγό της Επανάστασεως της 21^{ης} Απριλίου 1967 και πρωθυπουργό (21 Μαρτίου 1972, Κ.Σ.Ι, τόμος Β΄, σελ. 906).

Κυβέρνηση Μαρκεζίνη

Ο προϊστάμενος της δικτατορίας Γ. Παπαδόπουλος ανέλαβε καθήκοντα «Προέδρου Δημοκρατίας», σύμφωνα με το Σύνταγμα του 1973 και τον Οκτώβριο 1973 διόρισε πρωθυπουργό τον παλαίμαχο πολιτικό Σπ. Μαρκεζίνη.

⁴⁶ Βλ. Νίκη ΚΑΛΤΣΟΓΙΑ-ΤΟΥΡΝΑΒΙΤΗ, *Προβληματική της σύγχρονης ελληνικής συνταγματικής ιστορίας, 1935-1975*, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 1981. Στο βιβλίο αυτό επισημαίνεται [σελ. 205-207] η αυταρχικότητα του νέου συνταγματικού πλαισίου μέσω κυρίως των διατάξεων των άρθρων 133, 140 §1 και 57, 130 §1, 129 §1.

Ο Σπ. Μαρκεζίνης, ως πρωθυπουργός και επικεφαλής μιας δοτής και ελεγχόμενης κυβέρνησης, στόχευε στην προετοιμασία για τη διεξαγωγή εκλογών εντός του επομένου έτους, στην πολιτική διεύρυνση και νομιμοποίηση του καθεστώτος, καθώς και στη σταδιακή έξοδο από τη δικτατορία.

Η ηγεσία, όμως, των παλαιών πολιτικών κομμάτων, και ιδίως ο αρχηγός της Ε.Ρ.Ε Π. Κανελλόπουλος και ο «αρχηγέων» μετά το θάνατο του Γ. Παπανδρέου, της Ε.Κ. Γ. Μαύρος, δέχθηκαν με επιφυλακτικότητα το επιχείρημα της φιλελευθεροποίησης.

Η βραχύβια θητεία του Μαρκεζίνη διακόπηκε άδοξα και ξαφνικά, αμέσως μετά τη βίαιη καταστολή της τριήμερης εξέγερσης στο Πολυτεχνείο Αθηνών (14-17/11/1973).⁴⁷ Ο Παπαδόπουλος τότε, αμέσως κήρυξε ξανά το στρατιωτικό νόμο σε όλη τη χώρα.

Στις 25 Νοεμβρίου 1973, νέο στρατιωτικό πραξικόπημα ανατρέπει Παπαδόπουλο και Μαρκεζίνη. Αρχηγός του είναι ο ταξίαρχος Δ. Ιωαννίδης, διοικητής της στρατιωτικής αστυνομίας (Ε.Σ.Α), ο οποίος παραμένει στη θέση του και από τα παρασκήνια επιβάλλει τη θέλησή του. Η νέα επέμβαση του στρατού, σαφώς οφείλεται στην αδυναμία της κυβέρνησης Παπαδόπουλου να αντιμετωπίσει τα γεγονότα του πολυτεχνείου και απέβλεπε στη «συνέχισιν και επιτάχυνσιν της επανάστασεως της 21^{ης} Απριλίου 1967».

Αξιοσημείωτο είναι ότι ο έως τότε δικτάτωρ Παπαδόπουλος, που φαινόταν πανίσχυρος, ανατράπηκε με χαρακτηριστική ευκολία εκ των έσω. Έτσι, τη δικτατορία που απέτυχε, ερχόταν να αντικαταστήσει μία ακόμα δυσμενέστερη δικτατορία. Ουσιαστικός ηγέτης της, ή μάλλον «αφανής αρχή», ήταν πλέον ο ταξίαρχος Δ. Ιωαννίδης.

⁴⁷ Για μια λεπτομερή περιγραφή της εξέλιξης των γεγονότων, βλ. Woodhouse, *The Rise and Fall of the Greek Colonels*, κεφ. 10, σελ. 126-141.

Κυβέρνηση Ανδρουτσοπούλου

Μετά το νέο στρατιωτικό πραξικόπημα της 25^{ης} Νοεμβρίου 1973, Πρόεδρος της Δημοκρατίας ορκίζεται ο στρατηγός Φαίδων Γκιζίκης, που αναφέρει στο διάγγελμά του: «απεδέχθην εντολήν των Ενόπλων Δυνάμεων του Έθνους». Ο Γκιζίκης με τη σειρά του, διορίζει πρωθυπουργό τον Αδαμάντιο Ανδρουτσόπουλο, πρώην υπουργό των δικτατορικών κυβερνήσεων Παπαδοπούλου.

Το πραξικόπημα που οργανώνει η χούντα κατά του Μακαρίου (15 Ιουλίου 1974), δίνει αφορμή στην Τουρκία να πραγματοποιήσει απόβαση στην Κύπρο (20 Ιουλίου 1974), με την ανοχή των Μεγάλων Δυνάμεων. Αμέσως η κυβέρνηση κηρύσσει γενική επιστράτευση (π.δ. 500/1974 Κ.Σ.Ι, τόμ. Β', σελ. 1102), η οποία συντελείται με απερίγραπτη αταξία. Υπό το βάρος της αμαχητί εθνικής καταστροφής, οι αρχηγοί του στρατεύματος παραδίδουν την εξουσία στους πολιτικούς (23 Ιουλίου) και ο Γκιζίκης διοργανώνει σύσκεψη με εκπροσώπους της πολιτικής ηγεσίας, προκειμένου να βρεθεί μια λύση.

Αρχικά προτείνεται η λύση μιας μεταβατικής δικομματικής κυβέρνησης υπό την ηγεσία του Π. Κανελλόπουλου (της Ε.Ρ.Ε) και του Γ. Μαύρου (της Ε.Κ). Τελικά όμως, επελέγη η πρόταση του Ε. Αβέρωφ για πρόσκληση του Κ. Καραμανλή, ο οποίος αναμενόταν πλέον ως «Παράκλητος».⁴⁸

Ελληνική Δημοκρατία

Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας Κ. Καραμανλή

Με την έλευση του Καραμανλή στην Αθήνα, μετά την εκούσια ενδεκάχρονη αναμονή και αυτοεξορία του στη Γαλλία, συντελείται τα ξημερώματα της 24^{ης} Ιουλίου 1974 η ορκωμοσία του, ως πρωθυπουργού. Έτσι,

⁴⁸ Έτσι, η έναρξη τόσο της πρώτης περιόδου πρωθυπουργίας (1955), όσο και της δεύτερης (1974) του Καραμανλή ενείχε το στοιχείο της απροσδόκητης και αιφνιδιαστικής επιλογής, ιδίως έναντι των κυριότερων συνυποψηφίων του, του Στεφανόπουλου στην πρώτη περίπτωση και του Κανελλόπουλου στη δεύτερη.

λήγει και τυπικά η επτάχρονη δικτατορία και εγκαινιάζεται μια νέα περίοδος στην πολιτική ζωή του τόπου.

Ο διορισμός του Καραμανλή ως πρωθυπουργού, πραγματοποιήθηκε με το Π.Δ. 517 της 24^{ης} Ιουλίου 1974 και ακολούθησε την επομένη (25 Ιουλίου) το «διάγγελμά» του προς τον ελληνικό λαό.⁴⁹

Η 11^η Αυγούστου 1974 υπήρξε πραγματική αφετηρία για την αποκατάσταση της Δημοκρατίας, μιας και τότε η κυβέρνηση «Εθνικής Ενότητας» έπαψε να εξαρτάται από τη δικτατορική στρατιωτική ηγεσία (την οποία αντικατέστησε τις 19 Αυγούστου) και ο «αόρατος δικτάτορας» Δ. Ιωαννίδης αποστρατεύθηκε στις 25 του ίδιου μήνα.

Σημαντικό είναι να αναφερθεί, πως κατά το διάστημα διακυβέρνησης του Κ. Καραμανλή, μεταξύ Αυγούστου-Σεπτεμβρίου 1974, συστήνονται και επαναλειτουργούν τα πολιτικά κόμματα (ν.δ. 59/74). Έτσι, δίνεται η δυνατότητα νομιμοποίησης -ύστερα από 26 χρόνια παρανομίας- στο Κ.Κ.Ε, καθώς και η δυνατότητα ίδρυσης του Πανελληνίου Σοσιαλιστικού Κινήματος (ΠΑ.ΣΟ.Κ).

Η κυβέρνηση του Κ. Καραμανλή, αφού ανασχηματίστηκε, προχώρησε στη διεξαγωγή εκλογών της 17^{ης} Νοεμβρίου 1974 -των πρώτων εκλογών μετά την επταετία της δικτατορίας-. Ύστερα από τις εκλογές σχηματίζεται πάλι κυβέρνηση Καραμανλή και στις 8 Δεκεμβρίου του ίδιου χρόνου διεξάγεται δημοψήφισμα με το οποίο εγκαθίσταται το πολίτευμα της «Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας».

Στις 9 Δεκεμβρίου σημειώνεται η έναρξη της Α΄ Βουλευτικής περιόδου της Ε΄ Αναθεωρητικής Βουλής, η οποία ψήφισε το Σύνταγμα της 11^{ης} Ιουνίου 1975, ενώ στις 19 του ίδιου μήνα εκλέγεται Πρόεδρος της Δημοκρατίας ο Κ. Τσάτσος.

Η «Εθνική Ενότητα» ανασχηματίζεται προεκλογικά στις 21 Οκτωβρίου 1977 με την τοποθέτηση υπηρεσιακών υπουργών στα υπουργεία

⁴⁹ Για την αυτούσια παράθεση του διαγγέλματος του Κ. Καραμανλή βλ. Γιώργος Ο. Αναστασιάδης, *Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική και Συνταγματική Ιστορία* (1940-1986), Β΄ έκδοση, σελ. 133-134.

Δικαιοσύνης και Εσωτερικών, και στις 20 Νοεμβρίου διεξάγει εκλογές, για να ανασχηματιστεί και πάλι ύστερα από αυτές. Τέλος, την 5^η Μαΐου ο Κ. Καραμανλής εκλέγεται Πρόεδρος της Δημοκρατίας και την 10^η Μαΐου υποβάλλει την παραίτηση της κυβερνήσεώς του στον Κ. Τσάτσο.⁵⁰

⁵⁰ Βλ. Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, *Οργάνωση και Λειτουργία του Κράτους*, τόμ. Β', ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ ΑΘΗΝΑ-ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Εξετάζοντας το διάστημα 1944-1974, καταλήγουμε εύκολα στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για μια ταραγμένη πολιτική περίοδο που χαρακτηρίζεται από την αδυναμία σχηματισμού σταθερών κυβερνήσεων. Βέβαια, σ' αυτό, καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισε η έντονη και πολλές φορές αντισυνταγματική παρεμβολή και ανάμειξη του βασιλιά στα πολιτικά πράγματα -ακόμα και στο δημοψήφισμα του 1974-

Καταλυτική υπήρξε και η έναρξη του Εμφυλίου πολέμου, που γέμισε με μίσος το λαό και τον δίχασε πολιτικά.

Την ανάγκη των Ελλήνων για πολιτική ομαλότητα, που άρχισε να αναδεικνύεται μετά το 1952, διέκοψε το 1967 η δικτατορία των Συνταγματαρχών.

Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί πως παρά τις δύο δικτατορίες που πέρασε η Ελλάδα, η επιβίωση της δημοκρατίας και της λαϊκής κυριαρχίας αποτέλεσαν αρχές που εκφράστηκαν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο στο Σύνταγμα του 1975.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ιστορία των ελληνικών κυβερνήσεων, από το 1944 (1940) έως το 1974, διαιρείται σε τρεις περιόδους.

Η πρώτη περίοδος ξεκινά με τη δικτατορία που επέβαλε ο Ιωάννης Μεταξάς το 1936 και εκτείνεται μέχρι τη συνταγματική αναθεώρηση του 1952 από την κυβέρνηση Πλαστήρα. Τα πιο σημαντικά γεγονότα αυτής της περιόδου είναι: η δικτατορία του Μεταξά, ο δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, ο εμφύλιος πόλεμος και η αναθεώρηση του Συντάγματος το 1952. Αξιοσημείωτη είναι η παρουσία, κατ' αυτή την περίοδο, ισχυρών ανδρών στην πολιτική ζωή της χώρας, όπως ο Σ. Βενιζέλος, ο Γ. Παπανδρέου, Ν. Πλαστήρας, Π. Κανελλόπουλος, Κ. Τσαλδάρης, Αλ. Παπάγος, Κ. Καραμανλής.

Η δεύτερη περίοδος αποτελεί περίοδο ανασυγκρότησης της μεταπολεμικής Ελλάδας, με κύρια γεγονότα την επικράτηση του Παπάγου με το κόμμα «Ελληνικός Συναγερμός», την εμφάνιση του Κ. Καραμανλή με την ίδρυση της Ε.Ρ.Ε και την ίδρυση της Ε.Κ από τον Γ. Παπανδρέου. Η περίοδος όμως αυτή τερματίζεται με την κατάλυση του δημοκρατικού πολιτεύματος από τους Συνταγματάρχες στις 23 Απριλίου 1967. Η δικτατορία διήρκεσε 7 χρόνια.

Τρίτη και τελευταία περίοδος είναι αυτή μετά το 1974 με την επιστροφή του Καραμανλή, η οποία συμπίπτει με την εδραίωση της δημοκρατίας και την κατάργηση της βασιλείας.

SUMMARY

The history of the Greek governments from 1944 (1940) to 1974 is separated in three periods.

The first period starts in 1936 with the dictatorship that Ioannis Metaxas imposed and ends up to 1952 with the revision of the constitution, which was made by the government of Plastira. The most significant events of this period are: the dictatorship of Metaxas, the Second World War, the civil war and the revision of the constitution in 1952. Remarkable is the presence, in this period of time, of powerful men at the country's political stage, such as S. Venizelos, G. Papandreou, N. Plastiras, P. Kanellopoulos, Alex. Papagos, K. Karamanlis.

The second period is a period of reconstruction and rehabilitation for in post war years Greece. Main events of this period is the victory of Papagos with his party "Hellinikos Synagermos", the appearance of K. Karamanlis with E.R.E and the establishment of E.K by G. Papandreou. But, this period ends suddenly with the abolition of democracy from the army forces on April 23rd 1967. The dictatorship lasted 7 years.

Last but not least, the third period starts in 1974 with the comeback of K. Karamanlis, whose appearance is related with the reestablishment of democracy and the end of a kingdom.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγ. Θ. Αγγελόπουλος, Από την Κατοχή στον εμφύλιο, Η Μεγάλη Ευθύνη των Συμμάχων, εκδ. Παρουσία, 3^η έκδοση, Αθήνα.
- Αλιβιζάτος, Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας, εκδ. Θεμέλιο, β' έκδοση, 1986.
- Αναστασιάδης Γ., Ο διορισμός και η παύση των κυβερνήσεων στην Ελλάδα, Εκδόσεις UNIVERSITY STUDIO PRESS, Θεσσαλονίκη 1981.
- Αναστασιάδης Γ, Ιστορία των πολιτικών και συνταγματικών θεσμών, Εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη.
- Ευ. Βενιζέλος, Ο καθορισμός του εκλογικού συστήματος και των εκλογικών περιφερειών, Εκλογικό Σύστημα, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1985.
- Κ. Γεωργόπουλος, Στοιχεία Συνταγματικού Δικαίου, τόμος Β', Αθήνα.
- Σ. Ν. Γρηγοριάδης, Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδος, τόμ. 1-4, εκδ. Κ. Καπόπουλος, Αθήνα.
- Ανδρ. Δημητρόπουλος, Το κοινοβουλευτικό σύστημα και η ανάδειξη της κυβέρνησης στην Ελλάδα 1844-1875, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Ανδρ. Δημητρόπουλος, Οργάνωση και Λειτουργία του κράτους, τόμος Β', εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη.
- Καλτσόγια-Τουρναβίτη, Προβληματική της Σύγχρονης Ελληνικής Συνταγματικής Ιστορίας, 1935-1975.
- Αθ. Π. Κανελλόπουλος, Ιστορικά Δοκίμια, Β' έκδοση, Αθήναι.
- Ν. Μακρυγιάννης. Οι πρωθυπουργοί της Ελλάδος 1893-1979, Αθήνα.
- Αντ. Μακρυδημήτρης. Οι πρωθυπουργοί της Ελλάδος, 1828-1997, εκδ. Ι. Σιδέρη.
- Α.Ι. Μάνεσης, Αι Εγγυήσεις τηρήσεως του Συντάγματος, τόμ. Ι, Εισαγωγή, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Σπ. Β. Μαρκεζίνης, Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος, 1828-1964, εκδόσεις Πάπυρος, 1966.
- Ν. Πουланτζάς, Η κρίση των Δικτατοριών, Πορτογαλία, Ελλάδα, Ισπανία, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Αλ. Σβώλος, Τα Ελληνικά Συντάγματα 1822-1952.
- Χρ. Γ. Στεφανόπουλος, ο Στέφανος Στεφανόπουλος και το Κυπριακό ζήτημα, Αθήναι.
- Δ. Τσάτσος, Συνταγματικό Δίκαιο, τόμος Β', Οργάνωση και Λειτουργία της Πολιτείας, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1992.
- Κ. Τσουκαλάς, Η ελληνική τραγωδία από την απελευθέρωση ως τους συνταγματάρχες, εκδ. Ολκός, Αθήνα.
- Ν. Ψυρούκη, Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας, 1940-1974, 4^{ος} τόμος, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1983.
- Στ. Π. Ψυχάρης, Τα παρασκήνια της ΑΛΛΑΓΗΣ, εκδ. δ', Παπαζήσης, Αθήνα 1975.